

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Ειρήνη Α. Καρούνη
Α.Μ. 1340 1998 11762

Περιεχόμενα

- **I.Εισαγωγή**.....2
- **II. Γενικές συνταγματικές αρχές και ποινικό δίκαιο**
  - α. Η αρχή της αξίας του ανθρώπου.....3
  - β. Η αρχή της αναλογικότητας στην επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού.....5
  - γ. Το τεκμήριο αθωότητας.....9
  - δ. Η αρχή nullum crimen nulla poena sine lege.....10
- **III. Μέτρα ποινικού δικονομικού καταναγκασμού και προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων**
  - α. Το δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας.....11
  - β. Το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης
    - 1. Η δογματική και νομολογιακή θεμελίωση.....12
    - 2. Η σχέση του δικαιώματος ακρόασης με το δικαίωμα δίκαιης δίκης.....15
    - 3. Εριζόμενα θέματα στη νομολογία.....16
- **IV.Παράνομα αποδεικτικά μέσα στην ποινική δίκη**
  - α. Συνταγματικές εγγυήσεις στο επίπεδο των αποδεικτικών απαγορεύσεων 21
  - β. Η προσβολή του ασύλου της κατοικίας και του απορρήτου της επικοινωνίας.....24
  - γ. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων.....28
  - δ. Η απαγόρευση των βασανιστηρίων 29
  - ε. Εκτίμηση της δυνατότητας χρήσης παράνομων αποδεικτικών μέσων.....30
- **V. Διαπλοκή των ΜΜΕ με τα συνταγματικά δικαιώματα και το ποινικό δίκαιο**
  - α . Η κάλυψη της ποινικής δίκης από τα Μ.Μ.Ε.....31
  - β. Η ερευνητική δημοσιογραφία ως εισαγγελικός βραχίονας.....32
- **VI. Διεθνοποίηση των ατομικών δικαιωμάτων και του ποινικού δικαίου**
  - α. Το δικαίωμα δίκαιης δίκης της ΕΣΔΑ και η στροφή της ελληνικής νομολογίας.....33
  - Β. Διεθνείς συμφωνίες-απειλή για τα συνταγματικά δικαιώματα.....36
- **VII. Συμπεράσματα**.....37

I. Εισαγωγή

Η σχέση μεταξύ συνταγματικών δικαιωμάτων και ποινικού δικαίου αποτελεί σήμερα ένα από τα πιο ακανθώδη πεδία προβληματισμού της νομικής, πολιτικής επιστήμης αλλά και της εγκληματολογίας. Η σχέση αυτή παρουσιάζεται πολυεπίπεδη, ανταγωνιστική και βρίσκεται διαρκώς σε εξέλιξη. Επισημαίνεται έτσι γλαφυρά από θεωρητικούς¹ η έντονη ανατροφοδοτική λειτουργία που υπάρχει μεταξύ συνταγματικών διατάξεων και διατάξεων του ποινικού δικαίου.

Το κύριο σημείο επαφής απορρέει από τον ίδιο το δημόσιο χαρακτήρα του ποινικού δικαίου, αφού στο συνταγματικό κείμενο εντοπίζει κανείς διατάξεις που προδιαγράφουν άμεσα τα όρια της ποινικής διαδικασίας², κατοχυρώνουν θεμελιώδη δικαιώματα του κατηγορουμένου³ και θεσπίζουν βασικές αρχές του ουσιαστικού ποινικού δικαίου⁴. Το Σύνταγμα, λοιπόν, περιχαρακώνει και ακτινογραφεί το περιεχόμενο και τα όρια του ποινικού δικαίου.

Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας στόχος είναι αναδειχτεί αυτή η γεμάτη ένταση σχέση μεταξύ συνταγματικών δικαιωμάτων και ποινικού δικαίου ως προς επιμέρους επίκαιρες κυρίως πτυχές της. Έτσι σε ένα πρώτο μέρος εξετάζονται συνοπτικά ορισμένες γενικές συνταγματικές αρχές που διατρέχουν όλο το συνταγματικό και ποινικό δίκαιο με έμφαση στην προσφάτως κατοχυρωθείσα συνταγματική αρχή της αναλογικότητας⁵ και την επίδρασή της στην προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων στη διαδικασία επιβολής μέτρων δικονομικού καταναγκασμού (τμήμα II). Στη συνέχεια ψηλαφούμε με τη βοήθεια παραδειγμάτων από τη νομολογία τη σημασία των ατομικών δικαιωμάτων της προσωπικής ελευθερίας και του δικαιώματος δικαστικής ακρόασης στον χώρο της ποινικής διαδικασίας και ιδιαίτερα της ποινικής προδικασίας (τμήμα III).

Σε ένα άλλο τμήμα επιχειρούμε να δούμε την πάντα επίκαιρη προβληματική της χρήσης «παράνομων» αποδεικτικών μέσων στην ποινική δίκη μέσα από μια προσέγγιση των κύριων θεωρητικών απόψεων και πορισμάτων ελληνικών και ξένων δικαστηρίων. Ιδιαίτερα εξετάζεται η ανωτέρω προβληματική στην περίπτωση παράβασης του ασύλου της κατοικίας, των προσωπικών δεδομένων και του απορρήτου της επικοινωνίας και των επιστολών του κατηγορουμένου (τμήμα IV). Σε μια μικρή προέκταση της θεματικής γίνεται μια αναφορά στον ρόλο του Τύπου στην κάλυψη της ποινικής δίκης και στη χρήση παράνομων αποδεικτικών μέσων (τμήμα V).

¹ Jean Pradel , Les principes constitutionnels du proces penal, Cahiers du Conseil Constitutionnel, no14 στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.conseil-constitutionnel.fr/cahiers/cc14/etudes4.html.

² Άρθρο 5 και 6 Συντάγματος.

³ Άρθρο 20 παρ. 1 και 2 Συντάγματος.

⁴ Άρθρο 7 Συντάγματος.

⁵ Άρθρο 25 παρ.4 Συντάγματος.

Τέλος, η εργασία κλείνει με μια επιμέρους αναφορά στο δικαίωμα δίκης του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) και την καθοριστική επίδρασή του στη σημαντική μεταστροφή της ελληνικής νομολογίας σε θέματα των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου(τμήμα VI). Αποτυπώνεται επίσης η προβληματική γαι τη διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου με πρόβλεψη διαδικασιών όπως το Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και εξάγονται τα σχετικά συμπεράσματα της εργασίας(VII).

II. Γενικές συνταγματικές αρχές και ποινικό δίκαιο

Πριν προχωρήσουμε σε μια πιο εξειδικευμένη παρουσίαση και εξέταση των φλεγόντων ζητημάτων που ανακύπτουν στο πεδίο της σχέσης ατομικών συνταγματικών δικαιωμάτων και ποινικού δικαίου, παρίσταται ως άφευκτος ανάγκη να δούμε συνοπτικά κάποιες γενικές συνταγματικές αρχές και άλλες διατάξεις που αφορούν άμεσα το ποινικό δίκαιο και εμμέσως τα συνταγματικά δικαιώματα.

Έτσι η αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2 παρ.1 Σ.) και η αρχή της αναλογικότητας κατά τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων (άρθρο 25 παρ. 4 Σ.), μολονότι δε αποτελούν κατά κυριολεξία ατομικά δικαιώματα, συνιστούν κύρια κατευθυντήρια προστάγματα που διατρέχουν όλο το συνταγματικό δίκαιο και επηρεάζουν άμεσα και πρακτικά, όπως θα διαπιστώσουμε και από τη νομολογία, την ερμηνεία και την εφαρμογή των ουσιαστικών και κυρίως δικονομικών διατάξεων του ποινικού δικαίου. Περαιτέρω αρχές όπως ουδεμία ποινή άνευ νόμου και το τεκμήριο αθωότητας διαμορφώνουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται και τα υπόλοιπα ατομικά δικαιώματα.

α) Η αρχή της αξίας του ανθρώπου

Το άρθρο 2 παρ. 1 Συντ. καθιερώνει ως «πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. Το περιεχόμενο της αρχής έγκειται κυρίως στο να μην υποβιβάζεται ο άνθρωπος, ο κάθε συγκεκριμένος άνθρωπος, σε αντικείμενο, σε απλό μέσο για την εξυπηρέτηση οιασδήποτε σκοπών, σε αντικαταστατό τελικά μέγεθος⁶. Η κεφαλαιώδης αυτή διάταξη ως γενική ρήτρα επηρεάζει την ερμηνεία και πληθώρας άλλων διατάξεων που αναφέρονται στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης⁷ και αποτελεί λυδία λίθο για την κρίση πολλών φαινομένων στο χώρο της ποινικής πολιτικής.

⁶ Μανωλεδάκης, «Άνθρώπινη αξιοπρέπεια» σε Μανωλεδάκη/Priwitz(επιμ.), 1997, σελ. 14 επ, Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα,2002, σελ.110.

⁷ Χαραλαμπίδης, Σύνταγμα και Ποινικό Δίκαιο σε Μελέτες Ποινικού Δικαίου του ίδιου, 1999, σελ.366

Κατεξοχήν πρακτική που απάδει στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου αποτελεί η παρατηρούμενη *υπερποινικοποίηση* από τον εκάστοτε νομοθέτη πολλών αντικοινωνικών συμπεριφορών. Η πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων ακόμα και για ασήμαντες σχετικά παραβάσεις νόμων δε συμβιβάζεται με τον αποσπασματικό χαρακτήρα του ποινικού δικαίου («*ultimum refugium*») και ουσιαστικά προσβάλλει και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Μπορούμε για παράδειγμα να αναφέρουμε από προσωπική γνώση την ανεξήγητη για τους δικηγορικούς κύκλους ποινικοποίηση της παράβασης του ωραρίου λειτουργίας αρτοποιείου! Περιττεύει εδώ η εξέταση του θέματος της άσκοπης υπερφόρτωσης των δικαστηρίων με υποθέσεις που δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα.

Συναφές είναι το ζήτημα της διάκρισης μεταξύ ποινών και διοικητικών κυρώσεων⁸. Με βάση ακριβώς την προηγούμενη διαπίστωση της υπερποινικοποίησης πολλών αντικοινωνικών συμπεριφορών έχει αποτελέσει αντικείμενο διάσκεψης στην θεωρία η άποψη ότι πρέπει να συγκροτηθεί ειδική κατηγορία κυρωτικών κανόνων κατά το πρότυπο των «*παραβάσεων τάξεως*» («*Ordnungswidrigkeiten*») του γερμανικού δικαίου, η οποία να συμπεριλαμβάνει τα πταίσματα, ένα μέρος από τα λοιπά εγκλήματα του Ποινικού Κώδικα καθώς και πολλές από τις ποινικές διατάξεις που ευρίσκονται διάσπαρτες στους ειδικούς ποινικούς νόμους⁹. Κατά την άποψη μας μια τέτοια πρόταση παρουσιάζεται ευλογοφανής. Αξιοσημείωτο είναι και το αντίστροφο φαινόμενο της επιβολής βαριών διοικητικών κυρώσεων στον παρανομούντα, πχ, διοικητικών προστίμων¹⁰, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για «*κρυπτοποιή*», με αποτέλεσμα ο τιμωρούμενος να στερείται τεχνηέντως τις αυξημένες εγγυήσεις προστασίας που παρέχει μια ποινική δίκη¹¹.

Φαινόμενο που αντίκειται επίσης στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι η υπερβολή που παρατηρείται ενίοτε στην επιμέτρηση της ποινής και ειδικότερα στην επιβολή παρεπόμενων ποινών, ιδίως της δήμευσης. Εν προκειμένω στο πεδίο του Τελωνειακού Κώδικα συχνά παρατηρείται το φαινόμενο δήμευσης μέσω τέλεσης του εγκλήματος (*instrumenti sceleris*) σε βαθμό πολλές φορές δυσανάλογο της βαρύτητας της αξιόποινης πράξης, παραβαίνοντας έτσι την αρχή της αναλογικότητας και προσβάλλοντας εν κατακλείδι την ανθρώπινη αξιοπρέπεια¹². Εύστοχα τέλος επισημαίνεται ότι

⁸ Χαραλαμπίκης, Σύνταγμα και Ποινικό Δίκαιο σε Μελέτες Ποινικού Δικαίου του ίδιου, 1999,σελ.367 επ.

⁹ Χαραλαμπίκης, ο.π., σελ.367.

¹⁰ Βλ. πχ. τα βαρύτατα πρόστιμα του Τελωνειακού Κώδικα.

¹¹ Βλ. για το ζήτημα αυτό Χ. Μυλωνόπουλο, Ποινικό και Διοικητικό άδικο σε Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου του ίδιου, 1997, σελ.23-39. Πρβλ. και την απόφαση Engel του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 8.6.1976, σειρά Α, αρ.22.

¹² ΑΠ 212/1965, Ποιν Χρον ΙΕ, σελ.482 επ., η οποία αναφέρεται από τον Χαραλαμπίκη, ο.π., σελ.370.

αντιστρατεύεται το δόγμα του ποινικού δικαίου και ιδίως την αρχή της ενοχής η θέσπιση αντικειμενικής ποινικής ευθύνης για ορισμένα χαρακτηριζόμενα «τυπικά» αδικήματα, όπως η τιμώρηση του αγορανομικού υπεύθυνου μιας επιχείρησης ανεξάρτητα από τυχόν υπαιτιότητά του¹³.

Η αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξίας θεωρείται ως «υπερθετική αρχή¹⁴» και «ύπατο ερμηνευτικό κριτήριο» κατά την έκφραση του Μανιτάκη¹⁵ για κάθε άλλη συνταγματική διάταξη και ιδίως το απώτατο όριο περιορισμού ή επέμβασης των ατομικών δικαιωμάτων στη διαδικασία ποινικού καταναγκασμού¹⁶. Ο ρόλος της ως κεφαλαιώδους ερμηνευτικού εργαλείου αποτυπώνεται στο ιδιαίτερα δύσκολο πρόβλημα των παράνομων αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση των ατομικών δικαιωμάτων, ζήτημα για το οποίο γίνεται λόγος παρακάτω.

Η αντίρροπη φορά των ατομικών δικαιωμάτων και πολλών διατάξεων του ποινικού δικαίου είναι ιδιαίτερα ανάγλυφη κατά την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού κυρίως στο στάδιο της ποινικής προδικασίας. Τα συνταγματικά δικαιώματα λειτουργούν ως μοχλοί ανάσχεσης σε υπέρμετρες επεμβάσεις του ποινικού κατασταλτικού μηχανισμού. Αν και αυτή η σχέση έντασης μεταξύ ατομικών δικαιωμάτων και ποινικού -ειδικότερα δε ποινικοδικονομικού δικαίου- δεν αποτελεί καινοφανές φαινόμενο, εξακολουθεί να μη στερείται ενδιαφέροντος και αρκετά σημεία παραμένουν ακόμα ακαθόριστα και αντικείμενο κυμαινόμενης νομολογίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η αρχή της αναλογικότητας και ο ρόλος της στη διαδικασία επιβολής μέτρων δικονομικού καταναγκασμού.

β) Η αρχή της αναλογικότητας στην επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού

Στην προσήκουσα προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων ως εξισορροπιστικού παράγοντα απέναντι σε ενδεχόμενες αυθαιρεσίες της κρατικής εξουσίας κατά την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού καίριο ρόλο διαδραματίζει η αρχή της αναλογικότητας.

Η αρχή της αναλογικότητας αναπτύχθηκε κυρίως στο χώρο του διοικητικού δικαίου¹⁷, αλλά έχει μεταγγίσει το κανονιστικό της νόημα και στο ποινικό δίκαιο ήδη πριν την ρητή συνταγματική της κατοχύρωση. Ενόψει του ευρύτατου φάσματος προσβολών των συνταγματικών δικαιωμάτων που

¹³ Βλ. Χαραλαμπίκη, ο.π.,σελ.373.

¹⁴ Βλ. Γ.Μιχαηλίδη-Νουάρο, Ζωντανό Δίκαιο και Φυσικό Δίκαιο, 1982, σελ.394.

¹⁵ Μανιτάκης, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, 1994, σελ.410 επ.

¹⁶ Βλ. και Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, σελ.109 επ.

¹⁷ Για την αρχή της αναλογικότητας βλ. Hirschberg, Der Grundsatz der Verhältnismässigkeit, 1981 και Θεοχαροπούλου-Κοντόγιωργα, Η αρχή της αναλογικότητας στο διοικητικό δίκαιο, 1990.

συνεπάγονται (ή τουλάχιστον μπορεί να συνεπάγονται) τα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, η συνδεδεμένη με την προστασία του ατόμου αρχή της αναλογικότητας, αντισταθμίζοντας το ειδικό βάρος του δημοσίου συμφέροντος καταπολεμήσεως του εγκλήματος, αποκτά αυξημένη σημασία ιδίως στο στάδιο της ποινικής προδικασίας¹⁸. Στην προδικασία λαμβάνονται μέτρα που μπορεί να πλήττουν πλειάδα εννόμων αγαθών που τελούν υπό την σκέπη προστασίας συνταγματικών δικαιωμάτων, όπως το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ.3 και 6 παρ.1 του Συντάγματος, το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, το απαραβίαστο του ασύλου της κατοικίας και το πρόσφατα θωρακισμένο με συνταγματική προστασία δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα(άρθρο 9Α του Συντάγματος).

Στις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας πρόδηλη αποτύπωση της αρχής της αναλογικότητας εντοπίζεται στο άρθρο 253 ΚΠΔ σύμφωνα με το οποίο έρευνες διεξάγονται, αν διεξάγεται ανάκριση για κακούργημα ή πλημμέλημα και όταν μπορεί βάσιμα να υποτεθεί ότι οι παραπάνω αναφερθέντες στόχοι είναι δυνατό να πραγματοποιθούν ή να διευκολυνθούν στη συγκεκριμένη περίπτωση μόνο με αυτές. Ο νομοθέτης υπάγει λοιπόν την επιλογή του εκάστοτε ερευνητικού μέτρου στο κριτήριο της καταλληλότητας και της αναγκαιότητάς για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Ανάλογη διατύπωση απαντάται και στο άρθρο 257 παρ.1 εδ. β΄ του ΚΠΔ, όπου διαλαμβάνεται ότι η σωματική έρευνα επιτάσσεται να γίνεται «οπωσδήποτε με τρόπο που να μη θίγει, όσο είναι δυνατό, το αίσθημα ντροπής του προσώπου», ενώ στην παρ. 3 εδ. β΄ του ίδιου άρθρου προκρίνεται η λιγότερο επαχθής λύση, αφού σύμφωνα με αυτή «αν αναζητείται ορισμένο πράγμα ή έγγραφο, εκείνος που ενεργεί την (σωματική) έρευνα καλεί προηγουμένως τον κάτοχό του να το παραδώσει».

Ακριβώς στον χώρο των ανακριτικών μεθόδων η αρχή της αναλογικότητας συνεπικουρούμενη πρώτιστα και από την αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας(άρθρο 2 παρ.1 του Συντάγματος) διαδραματίζει κεφαλαιώδη ρόλο για την προάσπιση των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου. Έτσι στην περίπτωση ενός προσώπου που αρνείται να βγάλει τα υποδήματά του ή τα ρούχα του κατά την διάρκεια σωματικής έρευνας σύμφωνα με το άρθρο 257 ΚΠΔ για να διαπιστωθεί αν μεταφέρει ναρκωτικές ουσίες, η άσκηση της απολύτως αναγκαίας σωματικής βίας σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας θα κρίνεται καταρχήν ως δικαιολογημένη.¹⁹ Αντιθέτως, κατά την κρατούσα γνώμη στη θεωρία²⁰, αν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι ο ύποπτος φυλάσσει εντός απόκρυφων κοιλοτήτων του σώματός

¹⁸ Θεόδωρος Δαλακούρας, Αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, 1998, σελ.181.

¹⁹ Σοφουλάκη, Η άσκηση βίας από τα αστυνομικά όργανα ως υλικό μέτρο άσκησης αστυνομικής εξουσίας, ΑρχΝ 2002, σελ.410.

²⁰ Μπουρόπουλος, Ερμ ΚΠΔ, σελ.339, Ζησιάδης, Ποινική Δικονομία, β΄, 1977, σ.212, Δέδες, Ποινική Δικονομία, 1983, σελ.384.

του ναρκωτικές ή άλλες ουσίες, η χορήγηση καθαρτικού ή εμετικού για την αποβολή αυτών είναι μάλλον ανεπίτρεπτη, γιατί δύναται να θεωρηθεί ως είδος βασανιστηρίου.

Αξίζει να μνημονευθεί και το ευαίσθητο θέμα της ιατρικής σωματικής εξέτασης του κατηγορουμένου, ιδίως της λήψης δείγματος DNA για την ανακάλυψη της ταυτότητας του δράστη σύμφωνα με το καινούριο άρθρο 200Α του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι και στην εισηγητική έκθεση του ν.2928/2001 που εισήγαγε το εν λόγω άρθρο διαφορίζεται το ζήτημα της υποχρεωτικότητας της εξέτασης από το θέμα της άσκησης εξαναγκασμού πάνω στο ανθρώπινο σώμα για τη λήψη DNA²¹. Σύμφωνα μάλιστα με την υπ. αρ. 15/2001 **γνωμοδότηση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα** η λήψη DNA συνιστά καθευτή επέμβαση στην προσωπικότητα και «Η ρύθμιση και η αντίστοιχη πρακτική πρέπει να υπόκεινται στην προστασία της προσωπικότητας και της αξίας του ανθρώπου αλλά και στην **αρχή της αναλογικότητας**, που είναι κρίσιμη για την εύρεση του σημείου ισορροπίας των δικαιωμάτων που θίγονται και του αναντίρρητα σοβαρού δημόσιου συμφέροντος που επιδιώκεται...». Περαιτέρω εύστοχα τονίζεται ακριβώς από τη θεωρία η σημασία της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας κατά την υλοποίηση του εν λόγω μέτρου, προτείνοντας το επιτρεπτό του εξαναγκασμού της λήψης DNA, όταν ο εξαναγκασμός συνεπάγεται ασήμαντη μείωση της προσωπικότητας του ανθρώπου, όπως κατά κανόνα συμβαίνει με τη λήψη τρίχας ή σιέλου, όχι όμως και στην περίπτωση λήψης σπέρματος²².

Το σημασιολογικό φορτίο της αρχής της αναλογικότητας τελεί σε άμεση συνάρτηση και με το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου. Όταν το τελευταίο συμπίπτει ήδη με την επιλογή επιβολής κάποιου δικονομικού μέτρου, η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί το ύστατο όριο που μπορεί να διασώσει μερικά έστω την ισχύ αυτού του τεκμηρίου. Έτσι στην ΣυμβΕφ Αιγ 26/2002²³ εκρίθη αφενός μεν ότι η προσωρινή κράτηση είναι μέτρο εξαιρετικό και πρέπει να εναρμονίζεται με το τεκμήριο αθωότητας, αφετέρου δε ότι πρέπει να επιβάλλεται όταν μόνο είναι το απολύτως αναγκαίο μέτρο δικονομικού καταναγκασμού.

Επιπλέον, εκτός από το χώρο των ποινικο-δικονομικών μέτρων όπου αναπτύσσει προεχόντως την ενέργειά της, η εμβέλεια της αρχής της αναλογικότητας φαίνεται ότι εκτείνεται τόσο στην επιβολή της ποινής όσο και στην ερμηνεία διατάξεων του ουσιαστικού ποινικού ή οιοινεί ποινικού δικαίου. Στο άρθρο 100 ΚΠΔ που αφορά την δυνατότητα του δικαστηρίου για χορήγηση αναστολής εκτέλεσης ποινής μεγαλύτερης των δύο ετών προβλέπεται ότι «η αναστολή της εκτέλεσης μπορεί να χορηγηθεί αν το

²¹ Εισ.Εκθεση ν.2928/2001, άρθρο 5.

²² Βλ. Α.Καράμπελα, Η εξέταση του DNA την ανακάλυψη του δράστη και τα νομικά προβλήματα, ΑρχΝ 2004, σελ.705-708.

²³ Ποιν Δικ/νη 2002,387.

δικαστήριο από την έρευνα των περιστάσεων κάτω από τις οποίες τελέστηκε η πράξη και ιδίως των αιτίων της, της προηγούμενης ζωής και του χαρακτήρα του καταδικασμένου κρίνει ότι η εκτέλεση της ποινής δεν είναι αναγκαία για να τον αποτρέψει από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων». Είναι φανερό, λοιπόν, ότι στο στάδιο επιμέτρησης της ποινής και ειδικότερα στη δυνατότητα επιλογής μεταξύ δύο μορφών ποινής (στερητικής της ελευθερίας ή αναστολής) βρίσκουμε ψήγματα της αρχής της αναλογικότητας που κελεύει τον εφαρμοστή του δικαίου να επιλέγει, αν όχι το ηπιότερο²⁴, πάντως το αναγκαίο μέτρο κατά την επιβολή της ποινής²⁵.

Ομοίως απότοκη σε μεγάλο βαθμό της ιδέας περί εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας είναι η σχετική νομολογία του Αρείου Πάγου για το ανεφάρμοστο της επιβολής προσωρινής κράτησης σύμφωνα με το άρθρο 1047 ΚΠολΔ κατά εμπόρων, όταν οι τελευταίοι δεν είναι σε θέση λόγω οικονομικής αδυναμίας να εκπληρώσουν τις συμβατικές τους υποχρεώσεις. Στη θεμελιακή του υπ.αρ. 1597/2000 απόφαση, όπως επίσης και στις 60/2001²⁶ και 971/2001²⁷ ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η επιβολή προσωρινής κράτησης σε εμπόρους δεν μπορεί να επιβάλλεται στην παραπάνω περίπτωση οικονομικής αδυναμίας, καθώς ένα τέτοιο μέτρο αντίκειται τόσο στο άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα²⁸ **όσο και στην αρχή της αναλογικότητας**. Παρότι η απόφαση δεν αφορά ευθέως σε διάταξη του ποινικού δικαίου, παρουσιάζει ενδιαφέρον λόγω της ομοιότητας του μέτρου της προσωρινής κράτησης με αυτό της ποινής και άπτεται και της συναφούς προβληματικής του φαινομένου της «υπερ-ποινικοποίησης» αντισυμβατικών συμπεριφορών, για το οποίο γίνεται λόγος ανωτέρω.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί ουσιαστικό βάσανο κάθε δικονομικού μέτρου και ιδίως επαχθών μέτρων που πλήττουν το δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας στο στάδιο της προδικασίας, όπως επί παραδείγματι η επιβολή της προσωρινής κράτησης. Ανεξάρτητα, λοιπόν, από τη σκοπιμότητα της ρητής συμπερίληψής της στο πραγματικό ειδικότερων διατάξεων του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού όπως προτείνεται²⁹ δεδομένου ότι προβλέπεται πλέον συνταγματικά, πρέπει να συνεκτιμάται από τον εκάστοτε

²⁴ Η επιλογή του ηπιότερου μέσου αποτελεί έκφραση της αρχής της επιείκειας.

²⁵ Για την αναγκαιότητα της αποφυγής της υπερβολής βλ. τη σχετική εργασία στο πεδίο του συνταγματικού δικαίου του Lerche, *Ubermass und Verfassungsrecht*, 1961, σελ.19. Βλ. επίσης για την αναλογικότητα της ποινής Ανδρουλάκη, *Ποινικόν Δίκαιον*, Γενικό Μέρος I, 1991, σελ.40-44.

²⁶ ΝοΒ 50, σελ. 116-117.

²⁷ ΤοΣ 2002, σελ. 283 με σημ. Απόστολου Παπακωνσταντίνου.

²⁸ Το άρθρο 11 του Συμφώνου που κυρώθηκε από τη χώρα μας με το ν.2462/1997 ορίζει ότι «»κανείς δεν φυλακίζεται αποκλειστικά λόγω της αδυναμίας του να εκπληρώσει συμβατική υποχρέωση».

²⁹ Αναφανδόν υπέρ της ρητής πρόβλεψης στο κείμενο του νόμου της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας ο Δαλακούρας, ο.π. σελ 319.

δικαστικό λειτουργό στα στενά έστω πλαίσια « διακριτικής ευχέρειας» που μπορεί να του δίδονται κατά την λήψη απόφασης επιβολής ενός μέτρου δικονομικού καταναγκασμού.

γ) Τεκμήριο της αθωότητας

Περίοπτη θέση μεταξύ των δικονομικών αρχών και των άλλων θεσμικών εγγυήσεων που διέπουν την ποινική διαδικασία καταλαμβάνει το τεκμήριο αθωότητας. Το τεκμήριο αθωότητας σημαίνει ότι ένα πρόσωπο θεωρείται αθώο μέχρι αποδείξεως της ενοχής του. Το τεκμήριο αθωότητας δεν προκύπτει διαρρήδη από το Σύνταγμα, αλλά κατοχυρώνεται ρητά στην παρ. 2 του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου³⁰ και επαναλαμβάνεται στο άρθρο 14 παρ.2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Από το τεκμήριο αθωότητας, που αποτελεί επιμέρους στοιχείο του δικαιώματος της δίκαιης δίκης³¹, απορρέουν μεταξύ άλλων το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου³², το δικαίωμα δηλαδή να μην απαντήσει ή να μην συμμετάσχει σε μια ανακριτική πράξη, π.χ άρνηση υποβολής σε εξέταση DNA, χωρίς η άρνηση αυτή να ερμηνευθεί ή να χρησιμοποιηθεί ως απόδειξη της ενοχής του. Επίσης το δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων³³, το οποίο κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 2 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και το άρθρο 14 παρ. 5 του ΔΣΑΠΔ.

Ως προς το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου αξίζουν να αναφερθούν οι αποφάσεις **Ολ ΑΠ 2/1999**³⁴ και **ΑΠ 503/2000**³⁵ σύμφωνα με τις οποίες το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου και της μη αυτοενοχοποίησής του συνιστά «ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος για δίκαιη δίκη που του διασφαλίζει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ».

Στο σημείο της άσκησης ενδίκων μέσων η νομολογία είναι μάλλον συγκρατημένη και περιοριστική. Έτσι ενώ δέχεται ως κανόνα τη δυνατότητα άσκησης έφεσης στην κύρια διαδικασία, δεν φαίνεται να αποδέχεται την ίδια δυνατότητα στη προδικασία: με τις ΑΠ 1522/98³⁶ και ΑΠ 1163/2004³⁷ κρίθηκε

³⁰ «Παν πρόσωπο κατηγορούμενον επι αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του».

³¹ Το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ καθιερώνει ένα πλέγμα δικαιωμάτων και θεσμικών εγγυήσεων για την διεξαγωγή μιας δίκαιης δίκης, μεταξύ των οποίων το τεκμήριο αθωότητας(άρθρο 6 παρ.2 ΕΣΔΑ) κατέχει δεσπόζουσα θέση.

³² Το δικαίωμα σιωπής(μη αυτοενοχοποίησης) του κατηγορουμένου κατοχυρώνεται πάντως ρητά από το άρθρο 14 παρ.3 στοιχ.ζ' του ΔΣΑΠΔ, που έχει κυρωθεί με το ν.2462/1997.

³³ Και το ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης, βλ. Χαραλαμπίκη,ο.π.,σελ.379.

³⁴ ΝοΒ 48,510. Πρβλ όμως και την ΑΠ 948/1997.

³⁵ ΝοΒ 48,1035.

³⁶ Υπερ. 1999,σελ.348.

ότι δεν αντίκειται στην ΕΣΔΑ και το Σύνταγμα ούτε ανατρέπει το τεκμήριο αθωότητας η απαγόρευση στον κατηγορούμενο άσκησης αναίρεσης κατά παραπεμπτικού βουλεύματος, ενώ με την ΑΠ 195/2004³⁸ έγινε δεκτό ότι η απαγόρευση έφεσης στον κατηγορούμενο κατά παρεμπιπτόντων ή μη οριστικών βουλεύματων(ενώ αυτό επιτρέπεται στον εισαγγελέα) δεν προσκρούει στην ΕΣΔΑ και το Σύνταγμα. Με την ΑΠ 711/2000³⁹ πάντως έγινε δεκτό ότι ο κατηγορούμενος δικαιούται να ασκήσει έφεση κατά πρωτόδικου παραπεμπτικού βουλεύματος . Κατά μία άποψη μάλιστα το άρθρο 489 ΚΠΔ που προβλέπει περιορισμό στο δικαίωμα έφεσης πρέπει να θεωρείται καταργημένο⁴⁰, ενώ κατά μια άλλη κάτι τέτοιο δεν πρέπει να θεωρείται αυτονόητο⁴¹.

Το τεκμήριο αθωότητας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως στοιχείο συνεκτίμησης για την επιβολή επαχθών δικονομικών μέτρων στον κατηγορούμενο, ιδίως στο στάδιο της προδικασίας⁴² σε συνδυασμό και με την αρχή της αναλογικότητας.

δ) Η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*

Η θεμελιώδης αυτή αρχή εγγυάται πώς δεν μπορεί να επιβληθεί ποινή άνευ νόμου που καθορίζει τα στοιχεία αυτής. Αξιώνοντας,λοιπόν, νομοθετικής ισχύος πράξη για την απειλή ποινικών κυρώσεων κατοχυρώνει σε συνδυασμό με την απαγόρευση της αναδρομικότητας ποινικού νόμου την ασφάλεια δικαίου και αποτελεί προγεφύρωμα προστασίας για το ατομικό δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας.

Με το αξίωμα αυτό του ποινικού δικαίου αποκλείεται ουσιαστικά η θέσπιση αόριστων ποινικών νόμων: Δεν υπάρχει έγκλημα χωρίς νόμο που να περιγράφει την πράξη και να ορίζει την ποινή⁴³ και γι' αυτό οι ποινικοί νόμοι πρέπει να περιγράφουν συγκεκριμένα και ορισμένα την αξιόποινη πράξη, ώστε να είναι αντικειμενικά διαγνώσιμη σε κάθε ατομική εμπειρική της εμφάνιση⁴⁴. Έτσι κρίθηκε με την ΟΛΑΠ 1463/81⁴⁵ ότι το έγκλημα του 191 παρ .1 του ΠΚ που αφορά την διασπορά ψεύτικων ειδήσεων περιέχει σαφή και

³⁷ ΑρχΝ 2005, σελ.116-117.

³⁸ Ποιν Λογ 2004, σελ.257.

³⁹ ΝοΒ 2000, σελ.1636.

⁴⁰ Μανιάτης, Υποδειγματική Δικαιοσύνη, 2000,σελ.535.

⁴¹ Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, σελ.434, ο οποίος επισημαίνει το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει καταθέσει σχετική επιφύλαξη ώστε το άρθρο 489 ΚΠΔ να μην θιγεί από το Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, ενώ το ΔΣΑΠΔ περιέχει γενική επιφύλαξη νόμου.

⁴² Βλ. Συμβ Εφ Αιγ 26/2002, Ποιν Δικ/νη 2002, σελ.387.

⁴³ ΣυμβΠλημμ Εδес 93/82, Αρμ 97,896.

⁴⁴ ΠλημΚικ 429/87, Αρμ 41,695.

⁴⁵ Νοβ 1982,σελ.312.

ειδική περιγραφή της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος και κατά συνέπεια δεν αντίκειται στο άρθρο 7 παρ.1 του Συντάγματος. Κατά την ΑΠ 588/2004 όμως για το έγκλημα της άρνησης αποκάταστασης της ασφαλιστικής τάξης σε ασφαλιστική επιχείρηση δεν υπάρχει ακρίβεια για την περιγραφή του και συνεπώς αντίκειται στο άρθρο 7 παρ.1 Σ⁴⁶.

Προβληματισμοί ωστόσο τίθενται για τους λεγόμενους «λευκούς ποινικούς νόμους», νόμους δηλαδή που προβλέπουν μόνο τις κυρώσεις ενώ για τις προϋποθέσεις του αξιοποίνου παραπέμπουν σε άλλες διατάξεις(π.χ.398ΠΚ χρεωκοπία). Η ΑΠ 940/1984 που έκρινε για σχετικό λευκό ποινικό νόμο για την προστασία του εθνικού νομίσματος έκρινε ότι δεν αντίκειται στο άρθρο 7 παρ.1 Σ , γιατί αποτελεί «οργανικό σύνολο με τον πρωτεύονται κανόνα δικαίου που περιγράφει την πράξη, αν και είναι διατυπωμένοι σε διαφορετικά νομοθετικά κείμενα».⁴⁷

III. Σχέση τριβής μεταξύ μέτρων καταναγκασμού του ποινικού δικαίου και προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων

α) Το δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας

Το δικαίωμα προσωπικής ελευθερίας αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά και θεμελιακά συνταγματικά δικαιώματα που κατοχυρώνεται στα άρθρα 5 παρ 3 και άρθρο 6 του Συντάγματος. Ειδικότερα σύμφωνα με το πρώτο άρθρο «η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη». Το άρθρο 6 καθορίζει τις εγγυήσεις κάτω από τις οποίες επιτρέπεται η σύλληψη και η προσωρινή κράτηση των Ελλήνων Πολιτών.

Το πάντα ακανθώδες ζήτημα είναι αυτό της επιβολής προσωρινής κράτησης στην προδικασία. Για μεγάλο χρονικό διάστημα η πρακτική της ελληνικής δικαιοσύνης έτεινε σε σχετικά εύκολη επιβολή προσωρινής κρατήσεως, εμφορούμενη προφανώς από τη νοοτροπία ότι αυτή θα έπρεπε να αποτελεί κατά κάποιον τρόπο ένα είδος «προ-ποινής», έτσι ώστε κάθε κατηγορούμενος που επέσυρε επάνω του αποχρώσες ενδείξεις ενοχής για την οποία κατηγορείτο να κρίνεται και προφυλακιστέος.⁴⁸ Η νοοτροπία αυτή εύστοχα κατακρίθηκε ως εσφαλμένη δεδομένου ότι στο άρθρο 282 παρ.3 ΚΠΔ ο νόμος εξαρτά την επιβολή του εν λόγω μέτρου διαζευκτικά από τον κίνδυνο φυγής του κατηγορουμένου ή τον κίνδυνο τελέσεως νέων εγκλημάτων και όχι αποκλειστικά μόνο με βάση την βαρύτητα του εγκλήματος που του

⁴⁶ ΝοB 2004,1633.

⁴⁷ Νοβ 32,1585. Περαιτέρω αποφάσεις βλ. σε Κακκαλή/Κουράκη//Μαγγανά/Φαρσεδάκη, Ποινικός Κώδικας,1995, σελ.188 επ.

⁴⁸ Χαραλαμπίκης,Σύνταγμα και Ποινικό Δίκαιο σε Μελέτες ΠοινικούΔικαίου τουιδίου,1999,σελ.384.

αποδίδεται⁴⁹. Το ίδιο ισχύει και για την επιβολή των περιοριστικών όρων του άρθρου 296 ΚΠΔ.

Προς την σωστή κατεύθυνση κινούνται τα τελευταία χρόνια οι αποφάσεις 26/2002 ΕφΑιγ⁵⁰ (βλ. πιο πάνω), η οποία κρίνει ότι η προσωρινή κράτηση είναι μέτρο εξαιρετικό και πρέπει να εναρμονίζεται με το τεκμήριο αθωότητας, καθώς και οι Συμβ ΠλημμΘεσσ 563/2000⁵¹ και ΕφΑθ768/1994⁵².

β) Το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης του κατηγορουμένου

Το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου αποτελεί έναν από τους πυλώνες της ποινικής διαδικασίας και γι' αυτό παρακάτω εξετάζουμε την δογματική του προβληματική, τη σχέση του με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και την ελληνική νομολογία σε ορισμένα εριζώμενα θέματα σε σχέση μ' αυτό το δικαίωμα.

1. Η θεωρητική και νομολογιακή θεμελίωση του δικαιώματος ακρόασης

Ένα από τα σπουδαιότερα και θεμελιώδη δικαιώματα του κατηγορουμένου έγκειται στη δυνατότητά του να αναπτύξει τις απόψεις του ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου και κατ' αποτέλεσμα να υπερασπιστεί ουσιαστικά τον εαυτό του. Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 20 του Συντάγματος: «Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του, όπως νόμος ορίζει».

Με την ανωτέρω διάταξη κατοχυρώνονται με υπερέχουσα συνταγματική ισχύ δύο θεμελιώδη ατομικά δικονομικά δικαιώματα, δηλαδή αφενός το δικαίωμα δικαστικής προστασίας και αφετέρου το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης⁵³. Το δικαίωμα ακρόασης αποτελεί ειδικότερη εκδήλωση της θεμελιώδους διάταξης του άρθρου 2 παρ.1 του Συντάγματος για τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου⁵⁴. Είναι σαφές, λοιπόν, ότι το ούτως ή άλλως εξοπλισμένο με υπερνομοθετική ισχύ δικαίωμα αυτό κατέχει μια περίοπτη θέση στην ποινική διαδικασία και επιτελεί μια εγγυητική και

⁴⁹ Βλ. και Χαραλαμπίκη, ο.π., σελ.385.

⁵⁰ Βλ. πιο πάνω αναφέρθηκε στο τεκμήριο αθωότητας

⁵¹ Υπερ 2000, σελ.1045.

⁵² Υπερ 1995,94.

⁵³ Ο όρος «το δικαίωμα ακρόασης» χρησιμοποιείται ρητά στην παρ. 2 του άρθρου 20 του Συντάγματος, από τη διατύπωση της οποίας: «Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του» και ιδίως από την επιδοτική χρήση του και συνάγεται ότι αναφέρεται και στην παρ.1. Έτσι και Α.Καρράς, Η αρχή της δικαστικής ακρόασης στην ποινική δίκη, 1989, σελ.4, υποσ.4.

⁵⁴ Καρράς, Η αρχή της δικαστικής ακρόασης στην ποινική δίκη, 1989, σελ.7.

διασφαλιστική λειτουργία όλου του πλέγματος των δικονομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου⁵⁵.

Στη θεωρία με κύριο εκφραστή τον Καρρά⁵⁶ και άλλους⁵⁷ αναδείχθηκε η κεφαλαιώδης σημασία του εν λόγω δικαιώματος στην ποινική διαδικασία και υποστηρίχθηκε η ενίσχυσή του απέναντι σε οποιεσδήποτε τάση περιορισμού του από τη νομοθεσία. Μία από τις σημαντικές παραμέτρους της άσκησης του εν λόγω δικαιώματος συνίσταται στο ότι πρέπει να αφορά όχι μόνο την κύρια διαδικασία στο ακροατήριο, αλλά και την ποινική προδικασία⁵⁸. Μάλιστα κατά την ορθότερη άποψη δεδομένου ότι δικαιώματα ή συμφέροντα των ενδιαφερομένων είναι ενδεχόμενο να προσβάλλονται αμέσως και σε στάδια που προηγούνται της ενάρξεως της ποινικής δίκης ή ακολουθούν την αμετάκλητη περάτωσή της, το δικαίωμα ακρόασης εκτείνεται και στα στάδια αυτά. Επομένως, το δικαίωμα ακρόασης πρέπει να εξασφαλίζεται τόσο κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης όσο και στο στάδιο της προβλεπόμενης από την παρ.2 του άρθρου 243 Κ.Π.Δ. προανάκρισης χωρίς εισαγγελική παραγγελία, επιπρόσθετα δε σε έκτακτες διαδικασίες, όπως η αποκατάσταση και η αποζημίωση των των καταδικασθέντων ή προσωρινώς κρατηθέντων αδίκως⁵⁹.

Στον τομέα αυτό σήμερα από άποψης νομοθετικής πολιτικής φαίνεται να έχουν εισακουσθεί σε κάποιο βαθμό οι διδασκαλίες της θεωρίας, όπως προκύπτει από τα ευρέα δικαιώματα του «υπόπτου» στο συνεχώς διευρυνόμενο πεδίο εφαρμογής του θεσμού της προκαταρκτικής εξέτασης⁶⁰, δεν λείπει όμως η κριτική για την αφιστάμενη πολλές φορές από το νομοθετικό πλαίσιο πρακτική των ανακριτικών υπαλλήλων⁶¹. Άμφισβητήσεις υπάρχουν επίσης και για την περιστολή του δικαιώματος ακρόασης ως προς ειδικότερες πτυχές του, όπως το δικαίωμα αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου τόσο στην κύρια διαδικασία όσο και στην προδικασία.

Μια άλλη ευαίσθητη πτυχή του δικαιώματος δικαστικής ακρόασης που τελεί

⁵⁵ «Θεσμική εγγύηση» κατά τον Μανιτάκη, Η διπλή όψη του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, Δίκη 13, σελ.637.

⁵⁶ Βλ. την κλασική του πλέον μονογραφία «Η αρχή της δικαστικής ακρόασης στην ποινική δίκη», 1989, όπου μεθοδικά αναπτύσσεται η σημασία του δικαιώματος δικαστικής ακρόασης στην ποινική δίκη και καθιερώνεται πλέον ως κατεξοχήν γενική μήτρα αναιρετικών λόγων.

⁵⁷ Μπάκας, Το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, ΠοινΧρον ΛΖ', σελ.353 επ., Κρουσταλλάκης, Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου στην ποινική δίκη, Υπεράσπιση 1991, σελ.481 επ.

⁵⁸ ΤρΕφΚακΠατρ 399/2003, Ποιν Δ/νη 2004, 165. Για την ανάγκη εφαρμογής του δικαιώματος ακρόασης στην προδικασία βλ. Μπάκας, ο.π., σελ.363.

⁵⁹ Καρράς, ο.π., σελ.11.

⁶⁰ Άρθρα 4 ν.3346/2005 που χορηγεί όλα τα δικαιώματα του κατηγορουμένου στον εξεταζόμενο στην προκαταρκτική εξέταση..

⁶¹ Βλ. Αντώνη Μανιάτη, Η υποδειγματική δικαιοσύνη, 2000, σελ.529 επ., ο οποίος παραπέμπει και σε σχετική αναφορά του Ν. Διαλυνά προς τον Προϊστάμενο της Εισαγγελίας Εφετ. Θεσ., σε Υπεράσπιση 1999, σελ. 1262.

σε σχέση έντασης με τους μηχανισμούς του ποινικού καταναγκασμού αφορά τη δυνατότητα περιορισμού του από τον κοινό νομοθέτη, καθώς και τη δυνατότητα παραίτησης από αυτό. Ως προς τους περιορισμούς γίνεται δεκτό ότι η διατύπωση του άρθρου 20 παρ. 1 «όπως νόμος ορίζει» συνίσταται στο ότι ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη μόνο η *ρύθμιση άσκησης του δικαιώματος*, δηλαδή ο προσδιορισμός του τρόπου με τον οποίο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση θα ασκείται το δικαίωμα, χωρίς βέβαια με τη ρύθμιση αυτή η άσκηση του δικαιώματος στη συγκεκριμένη περίπτωση να καθίσταται αδύνατη ή να περιορίζεται σε οποιαδήποτε έκταση⁶². Αντίθετα δεν παρέχεται *ευχέρεια στο νομοθέτη να θεσπίσει περιορισμούς στην άσκησή του*.

Μια πρώτη αποδοχή αυτής της άποψης συναντάμε ήδη στην ΕΑ 3212/77, σύμφωνα με την οποία η άσκηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας ισχύει μέσα στα πλαίσια που χαράζουν οι εκάστοτε ισχύοντες διαδικαστικοί νόμοι, με την επισήμανση όμως ότι οι νόμοι αυτοί δεν μπορούν να περιορίζουν, αλλά οφείλουν απλώς να προσδιορίζουν τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας.⁶³ Η άποψη αυτή επιβεβαιώθηκε emphaticά από την απόφαση 168/1984 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου⁶⁴, η οποία ακριβώς δέχθηκε ότι με τη φράση «ως νόμος ορίζει» στην παρ. 1 του άρθρου 20 του Συντάγματος παρέχεται η δυνατότητα στον κοινό νομοθέτη να ρυθμίζει τις λεπτομέρειες για την άσκηση του δικαιώματος δικαστικής προστασίας και ακροάσεως, χωρίς όμως να δικαιούται να την παρεμποδίζει, είτε σαφώς είτε με την καθιέρωση διάφορων προϋποθέσεων, οι οποίες καθιστούν «εξόχως δυσχερή» την άσκηση του δικαιώματος αυτού.

Ως προς τη δυνατότητα παραίτησης από το δικαίωμα ακρόασης γίνεται δεκτό ότι το υποκείμενο του δικαιώματος δεν δύναται να παραιτηθεί έγκυρα από το δικαίωμα γενικά και για το μέλλον ή γενικότερα να το διαθέσει⁶⁵. Τα όργανα της ανάκρισης και της απονομής της δικαιοσύνης πρέπει να παρέχουν σε κάθε περίπτωση τη δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος ακρόασης, ανεξάρτητα από το αν ο φορέας του δικαιώματος, εν προκειμένω δηλαδή ο κατηγορούμενος, θα επιλέξει να το ασκήσει ή όχι.

2. Ειδικότερα το περιεχόμενο του δικαιώματος ακρόασης και η σχέση του με το δικαίωμα δίκαιης δίκης της ΕΣΔΑ

Από το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης απορρέει μια ολόκληρη σειρά δικαιωμάτων, τα οποία ειδικότερα μπορούν να καταχθούν σε

⁶² Καρράς, ο.π, σελ, 16. Βλ. Ομοίως και Δαγγτόγλου, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Τόμος Β', σελ.1206.

⁶³ Δίκη 1978, σελ.81-83.

⁶⁴ Ποιν Χρον ΛΔ',σελ.737.

⁶⁵ Δαγγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 1994,σελ.41, Σπηλιωτόπουλος, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι, 1997, σελ. Στη γερμανική θεωρία βλ. Forsthoff, Lehrbuch des Verwaltungsrechts, Allgemeiner Teil, 1973, σελ.235.

προπαρασκευαστικά, δηλαδή δικαιώματα που είναι απαραίτητα για να καταστεί δυνατή η άσκηση του δικαιώματος, και σε *βασικά*, δηλαδή δικαιώματα που συνιστούν το κυρίως δικαίωμα ακροάσεως⁶⁶. Στην πρώτη κατηγορία δικαιωμάτων υπάγονται το δικαίωμα *παραστάσεως, διορισμού συνηγόρου*, το δικαίωμα *πληροφορήσεως* και το δικαίωμα *παροχής επαρκούς προθεσμίας προετοιμασίας*. Στη δεύτερη κατηγορία δικαιωμάτων ανήκουν το δικαίωμα *διατυπώσεως των απόψεων του υποκειμένου*, το δικαίωμα *αποδείξεως* και το δικαίωμα *υποβολής ερωτήσεων*.

Πολύ συγγενές και άρρηκτα συνδεδεμένο με το συνταγματικό δικαίωμα της δικαστικής ακρόασης είναι το δικαίωμα της δίκαιης δίκης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Το άρθρο 6 περιλαμβάνει μια σειρά δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, όπως το δικαίωμα να λάβει επαρκή γνώση της αποδιδόμενης σ' αυτόν κατηγορίας, το δικαίωμα υπεράσπισης αυτοπροσώπως ή δια συνηγόρου, το δικαίωμα να περαιωθεί σε εύλογο χρονικό διάστημα η δίκη και το πολύ σημαντικό τεκμήριο της αθωότητας.

Όπως μπορούμε να δούμε σε πάρα πολλά σημεία υπάρχει αλληλεπικάλυψη του δικαιώματος ακροάσεως με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και πολλά δικαιώματα που ρητά προβλέπονται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ θα μπορούσαν να συναχθούν ερμηνευτικά και από το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης⁶⁷. Σε μια πρώτη προσέγγιση φαίνεται ότι από άποψη ευρύτητας το δικαίωμα ακρόασης απορρέει από το ευρύτερο δικαίωμα για δίκαιη διεξαγωγή της δίκης⁶⁸. Μια άλλη επιμέρους διαφορά αφορά την διαφορετική πηγή προέλευσης των δύο δικαιωμάτων: το δικαίωμα ακρόασης έχει συνταγματική ισχύ, ενώ το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη πηγάζει από διεθνή σύμβαση και διαμέσου του άρθρου 28 παρ.1 του Συντάγματος αποκτά υπερνομοθετική ισχύ.

Η προσπάθεια οριοθέτησης των δύο δικαιωμάτων εξυπηρετεί περισσότερο μεθοδολογικούς σκοπούς, καθώς μέχρι σήμερα τουλάχιστον δρουν συνεργειακά στο επίπεδο προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων⁶⁹. Η σωρευτική τους πάντως παράθεση στο σκεπτικό πολλών δικαστικών αποφάσεων και η εμφανής ροπή της νομολογίας τα τελευταία χρόνια να επικαλείται όλο και περισσότερο διεθνή κείμενα, όπως η ΕΣΔΑ και το Διεθνές Σύμφωνο Πολιτικών και Ατομικών Δικαιωμάτων(ΔΣΑΠΔ), καθιστούν επιτακτική σε ένα αυτοτελές τμήμα την συνοπτική εξέταση του δικαιώματος δίκαιης δίκης με όλες τις πιθανές αναπόφευκτες επικαλύψεις με το δικαίωμα ακρόασης, παρόλου που στην περίπτωση των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ δεν πρόκειται για *strictu sensu* συνταγματικά δικαιώματα, αλλά για υπερνομοθετικής ισχύος δικαιώματα και εκ πρώτης όψης δεν εντάσσονται στο θέμα της εργασίας.

⁶⁶ Η διάκριση ανήκει στον Καρρά, ο.π. σελ.60.

⁶⁷ Όχι όμως όλα και όχι πάντως αναμφισβήτητα. Βλ. πχ. για τη μεγάλη σημασία του τεκμηρίου αθωότητας που προβλέπεται ρητά μόνο στην ΕΣΔΑ.

⁶⁸ Έτσι Καρράς, Η αρχή της δικαστικής ακρόασης στην ποινική δίκη, 1989, σελ.34.

⁶⁹

3. Το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη στην ελληνική νομολογία σε εριζόμενα θέματα

Όπως είδαμε παραπάνω, το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της δικαστικής ακρόασης αποτελεί το κύριο προγεφύρωμα προστασίας του πολίτη-κατηγορούμενου απέναντι σε κάθε κατάχρηση και τυχόν παρασπονδία της ποινικής διαδικασίας⁷⁰. Το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα που αναλύεται σε επιμέρους δικαιώματα, όπως το δικαίωμα του κατηγορουμένου να λάβει γνώση της δικογραφίας, να ζητήσει την κλήτευση μαρτύρων, να παραστεί αυτοπρόσωπα ή δια συνηγόρου στο ακροατήριο, κλπ., κατέχει δεσπόζουσα θέση στην ελληνική και ευρωπαϊκή νομολογία ως ερμηνευτικό εργαλείο και λυδία λίθος κατά την εφαρμογή και ερμηνεία πολλαπλών διατάξεων της ποινικής δικονομίας. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα δικαστήρια έδειξαν ιδιαίτερη σπουδή να υπογραμμίσουν τη σημασία του και να το επικαλεστούν.

Μεταξύ άλλων ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει για το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται κατ' επιλογήν του είτε αυτοπροσώπως είτε δια συνηγόρου στο ακροατήριο ως ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος ακρόασης. Συγκεκριμένα ακόμα και σήμερα σημείο τριβής στη σχετική συζήτηση στην θεωρία και κυρίως στη νομολογία αποτελεί η μέχρι πρόσφατα άκαμπτη ρύθμιση του ΚΠοινΔ⁷¹ ως προς την υποχρέωση αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου σε σοβαρά εγκλήματα και στην περίπτωση μη εμφάνισής του στην στέρηση του δικαιώματος εκπροσώπησής του από πληρεξούσιο συνήγορο⁷². Ειδικότερα οι διατάξεις 501 παρ. 1 και παρ. 3 ΚΠοινΔ που προβλέπουν το δικαίωμα του δικαστηρίου να απορρίψει την έφεση του κατηγορουμένου ως ανυποστήρικτη σε περίπτωση μη αυτοπρόσωπης εμφάνισής του στο ακροατήριο και να μην επιτρέψει την εκπροσώπησή του από συνήγορο αν δεν πειστεί για την ύπαρξη ανυπέρβλητου κωλύματος στο πρόσωπό του κατηγορουμένου, μπορεί να οδηγήσουν -πολλές φορές μάλιστα άδικα- στην ουσιαστική απώλεια του δικαιώματος ακρόασης.

Σ' αυτό το πλαίσιο μέχρι πριν λίγα χρόνια η ημεδαπή νομολογία απέρριπτε όχι σπάνια ως ανυποστήρικτες εφέσεις κατηγορουμένων που δεν εμφανίζονταν αυτοπρόσωπα στο ακροατήριο μην επιτρέποντας ούτε την εκπροσώπησή τους από εφοδιασμένο με πληρεξουσιότητα προς το σκοπό αυτό συνήγορο. Ως μόνη ασφαλιστική δικλείδα προβλεπόταν η απαίτηση ειδικής αιτιολογίας στο κείμενο της απόφασης για την απόρριψη του αιτήματος εκπροσώπησης από

⁷⁰ Κατεξοχήν πεδίο «εφαρμοσμένου συνταγματικού δικαίου» θεωρεί εύλογα την ποινική δίκη ο Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 1994, σελ.32.

⁷¹ Η σχετική συζήτηση αγγίζει και παρόμοιες ρυθμίσεις άλλων ευρωπαϊκών κρατών, βλ. γαλ.ΚΠοινΔ, γερ ΚΠοινΔ, και σχετικές αποφάσεις παρακάτω.

⁷² Για μια επισκόπηση της συγκεκριμένης προβληματικής βλ. Ηλία Αναγνωστόπουλο, Αυτοπρόσωπη εμφάνιση και δικαστική ακρόαση του κατηγορουμένου, ΝοΒ 2002, σελ.491-500.

συνήγορο(ΑΠ 1448/1991)⁷³.

Περίεργες παλινωδίες και σύγχυση στη νομολογία μαρτυρούν οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου στο παρεμφερές- υπό την αντίστροφη πάντως εκδοχή- ζήτημα της δυνατότητας του κατηγορουμένου να εμφανιστεί ο ίδιος ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου χωρίς την πρόσληψη συνηγόρου. Έτσι αρχικά με την ΑΠ 1294/1991 είχε κριθεί ότι η διάταξη 513 παρ.3 εδ.1 του ΚΠΔ, που απέκλειε μια τέτοια δυνατότητα, αντίκειται στο άρθρο 6 παρ.3 εδ. γ' της ΕΣΔΑ. Ωστόσο το 1992 και 1998 ο Άρειος Πάγος απεφάνθη ότι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ δεν εφαρμόζεται στην αναιρετική διαδικασία και κατά συνέπεια δεν χωρεί αυτοπρόσωπη άνευ συνηγόρου υπεράσπιση ενώπιόν του⁷⁴.

Παρόλα αυτά η επίδραση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπήρξε έστω και σταδιακά καθοριστική στην μεταστροφή της νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων.

Κομβικό ρόλο και χαρακτηριστικό παράδειγμα στο ζήτημα της υπεράσπισης δια συνηγόρου αποτέλεσε η απόφαση **Ολ Α.Π 9/2002**⁷⁵. Το ακυρωτικό δικαστήριο έκρινε ότι ο νομοθέτης δεν δικαιούται να τιμωρεί τον κατηγορούμενο με την αποστέρηση του δικαιώματος υπεράσπισής του με συνήγορο και όταν *ακόμα η απουσία του κατηγορουμένου είναι ηθελημένη και αδικαιολόγητη. Το δικαστήριο συνήγαγε ότι οι πολυέριστες προαναφερθείσες διατάξεις του άρθρου 501 του ΚΠοινΔ αντίκεινται στο συστατικό της δίκαιης δίκης δικαίωμα δικαστικής ακρόασης του κατηγορουμένου που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και ειδικότερα στην & 3 περ.γ' του εν λόγω άρθρου, όπου προβλέπεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να υπερασπίσει ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του. Οι ρυθμίσεις της ΕΣΔΑ ούσες υπερνομοθετικής ισχύος κατισχύουν σύμφωνα με το άρθρο 28 &1 του Συντάγματος κάθε αντίθετης εσωτερικής νομοθετικής ρύθμισης και συνεπώς και των επίμαχων διατάξεων 501 &3 ΚΠοινΔ. Έτσι στην προκειμένη περίπτωση το δικαστήριο απεφάνθη ότι η απόρριψη του αιτήματος εκπροσώπησης από συνήγορο από το εφετείο του ερημοδικούντος κατηγορουμένου συνιστά παράβαση των δικαιωμάτων υπεράσπισης του κατηγορουμένου, επάγεται απόλυτη ακυρότητα(άρθρο 171&1δ ΚΠοινΔ) και θεμελιώνει βάσιμο λόγο αναίρεσης.*

⁷³ Π Χρ. ΜΒ'/274. Ειδική αιτιολογία όμως απαιτούνταν και για την περίπτωση που γινόταν αποδεκτό το αίτημα για εκπροσώπηση από συνήγορο σύμφωνα με την Α.Π 1398/1986, Ποιν.Χρον. ΛΖ'/161.

⁷⁴ Κριτική και μια συνοπτική παρουσίαση της απόκλισης μέχρι πρόσφατα αδυναμία του ΑΠ να συγχρονιστεί με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, βλ. σε Ι.Μυλωνά, Η σημασία για την ελληνική ποινική δικονομία της νομολογίας σχετικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατ' άρθρο 6 της ΕΣΔΑ(Οι αντίθετες θέσεις του Αρείου Πάγου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου), Ποινικά Χρονικά, 1999,σελ.802-803.

⁷⁵ Δημοσιευμένη στο ΝοΒ 51,92.

Η σημαντική μεταβολή αυτή της νομολογίας επιβεβαιώθηκε και εμπεδώθηκε με τις νεότερες αποφάσεις των ποινικών τμημάτων του ΑΠ: 2019,2088 και 2089 ΑΠ, ΑΠ 1079/2003⁷⁶ και την πιο πρόσφατη ΑΠ 70/2004⁷⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο σκεπτικό αυτών των αποφάσεων δεν παροράται η αξία της αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου στο ακροατήριο και αναγνωρίζεται μάλιστα και η θεμιτή δυνατότητα του εθνικού νομοθέτη να προβλέπει και κυρώσεις για τη μη συμμόρφωση του κατηγορουμένου, οι οποίες όμως δεν μπορούν να εξικονούνται μέχρι σημείου που να προσβάλουν τον πυρήνα του δικαιώματος ακροάσεως του κατηγορουμένου⁷⁸.

Η αλλαγή αυτή της αρεοπαγитικής νομολογίας δρομολογήθηκε, όπως επισημάναμε, ουσιαστικά με την ποδηγέτηση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁷⁹. Ειδικότερα στο συγκεκριμένο θέμα στην υπόθεση Krombach κατά Γαλλίας⁸⁰ το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις 630 και 639 του γαλλικού κώδικα ποινικής δικονομίας που απαγόρευαν απολύτως την εκπροσώπηση του ερημοδικούντος κατηγορουμένου από πληρεξούσιο συνήγορο συνήγορο αντίκεινται στο άρθρο 6 περ.γ' της ΕΣΔΑ. Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο Krombach καταδικάστηκε ερήμην για κακούργημα, καθώς το γαλλικό δικαστήριο δεν επέτρεψε την εκπροσώπηση του από πληρεξούσιο δικηγόρο, ωστόσο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο μετά από ατομική προσφυγή του Krombach κατέληξε στα παραπάνω πορίσματα, τα οποία δανείστηκαν με τη σειρά τους και οι αποφάσεις των εγχώριων δικαστηρίων⁸¹.

Κατά αντίστροφο τρόπο ζήτημα υπέρμετρου περιορισμού του δικαιώματος ακροάσεως του κατηγορουμένου αφορά την ποινική διαδικασία. Εν προκειμένω έχουμε την αντίστροφη όψη του νομίσματος, όπου επί παραδείγματι δεν αναγνωρίζεται κατά κανόνα το δικαίωμα αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου ενώπιον των Δικαστικών Συμβουλίων και ειδικότερα το δικαίωμα να παραστεί κατά την ανάπτυξη της εισαγγελικής πρότασης⁸², ενώ πολύ περισσότερο δεν αναγνωρίζεται αυτό το δικαίωμα στον πολιτικό ενάγοντα.⁸³ Σύμφωνα βέβαια με τη διάταξη του άρθρου 309 παρ.2

⁷⁶ Δημοσιευμένη στο ΝοΒ 52,448 με σχετικό ενημερωτικό σημείωμα.

⁷⁷ ΝοΒ 52, 1272.

⁷⁸ Επί λέξει η Α.Π 70/2004: «Ο εθνικός νομοθέτης δεν εμποδίζεται από τις εν λόγω διατάξεις να αποθαρύνει με μέτρα, που αυτός επιλέγει, την αδικαιολόγητη απουσία του κατηγορουμένου ενόψει της σημασίας, που έχει για την διεξαγωγή δίκαιης δίκης, η αυτοπρόσωπη εμφάνισή του στην ποινική διαδικασία, τα μέτρα αυτά όμως δεν μπορούν να καταλύουν το θεμελιώδες δικαίωμά του κατηγορουμένου να υπερασπισθεί τον εαυτό του εκπροσωπούμενος από συνήγορο υπεράσπισης»

⁷⁹ Για την ανατροφοδοτική λειτουργία του εν λόγω δικαστηρίου στην εγχώρια νομολογία βλ. επιγραμματικά, Ευάγγελο Κρουσταλλάκη, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μοχλός ανανέωσης της νομολογίας των δικαστηρίων, ΝοΒ 48, σελ.1723-1726.

⁸⁰ Δημοσιευμένη στα Ποιν ΧρονΝΑ', σελ.736-738.

⁸¹ Παρουσίαση της απόφασης Krombach βλ. σε Αναγνωστόπουλο, ο.π, σελ.495 επ.

⁸² ΑΠ 744/1973, Ποιν Χρον 1973, σελ.549.

⁸³ Βλ. Δαλακούρα, Το αίτημα αυτοπρόσωπης εμφάνισης των διαδίκων και δη του

ΚΠΔ, μολονότι οι συνεδριάσεις των δικαστικών συμβουλίων δεν είναι δημόσιες (άρθρο 306 ΚΠΔ), το δικαστικό συμβούλιο μπορεί είτε αυτεπάγγελα είτε είναι υποχρεωμένο κατόπιν αίτησης κάποιων από τους διαδίκους να δεχτεί την αυτοπρόσωπη εμφάνισή τους. Δυστυχώς, όμως μέχρι σήμερα κατά κανόνα τα δικαστικά συμβούλια απορρίπτουν τις αιτήσεις των διαδίκων για αυτοπρόσωπη εμφάνιση με την αιτιολογία ότι έχουν αναπτύξει επαρκώς τις απόψεις τους με την απολογία ή τα υπομνήματά τους⁸⁴. Σωστή αντιμετώπιση του ζητήματος πάντως απαντάνται στην 8/2001 Πλημμ/κων Λαμίας⁸⁵. Η μέχρι σήμερα όμως κατά κανόνα αρνητική αυτή πρακτική είναι ασύμβατη με το δικαίωμα ακροάσεως και εύστοχα κατακρίνεται⁸⁶ ως εσφαλμένη. Κατά την άποψή μας τουλάχιστον όταν το Δικαστικό Συμβούλιο αποφασίζει για την επιβολή του ιδιαίτερου επαχθούς μέτρου της προσωρινής κράτησης στον κατηγορούμενο ύστερα από σχετική διαφωνία ανακριτή και εισαγγελέα, οφείλει να συγκατανεύει υπό το πρίσμα και της αρχής της αναλογικότητας στην αυτοπρόσωπη εμφάνιση του κατηγορουμένου, εφόσον έχει υποβληθεί σχετικό αίτημα από τον ίδιο.

Τελικά με τον εντελώς πρόσφατο ν.3346/2005 προβλέπεται ρητά το δικαίωμα του κατηγορουμένου για αυτοπρόσωπη εμφάνιση ενώπιον του Δικαστικού Συμβουλίου που θα αποφασίσει για την παράταση ή μη της προσωρινής του κράτησης και ταυτόχρονα εισάγεται μια δυνατότητα διεύρυνσης εκπροσώπησης του κατηγορουμένου από συνήγορο στα κακούργηματα⁸⁷.

IV. Το πρόβλημα των παράνομων αποδεικτικών μέσων στην ποινική δίκη και της προστασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων

Με ιδιαίτερη οξύτητα ανακύπτει στις μέρες μας το πρόβλημα της κτήσης αποδεικτικών μέσων με παράνομες μεθόδους και ειδικότερα με υιοθέτηση μέτρων που προσβάλλουν άμεσα ή έστω έμμεσα τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα. Πέρα από τις παλιές «παραδοσιακές» μορφές προσβολής ατομικών δικαιωμάτων που απαντώνται κυρίως στην

πολιτικού ενάγοντος ενώπιον των Συμβουλίων, Υπεράσπιση 1992, σελ.429 επ., Ζαχαριάδη, Περάτωση ανακρίσεως στα εγκλήματα του ν.1608/50, Υπεράσπιση 1993,σελ.124.

⁸⁴ ΑΠ 1171/1988, 23/1988 σε Ποιν Χρ ΛΘ', σελ.196 επ. και Ποιν Χρ. ΛΗ', σελ. 572 επ. αντίστοιχα. Βλ. και Καρρά, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 1998,σελ.544 επ.

⁸⁵ Ποιν Χρον 2002, 1152.

⁸⁶ Βλ. και πιο πρόσφατα Μαργαρίτη, Δικαίωμα γνώσεως περιεχομένου εισαγγελικής προτάσεως: Από την προϊούσα αποδυνάμωση στην τελική αποστέωση, Ποινική Δικαιοσύνη 2005, σελ.70.

⁸⁷ Άρθρα 12 και 13 ν.3346/2005. Βλ. και Χαραλαμπάκη, Παρατηρήσεις επί του νέου νομοσχεδίου για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, Ποιν Δικ/νη 2005, σελ και Χ.Νικολαΐδη, Ανακούφιση της απονομής της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ΑρχΝ 2005, σελ.636-642.

ποινική προδικασία (π.χ. χρήση βασανιστηρίων) και που δυστυχώς στο νέο παραγμένο διεθνές περιβάλλον φαίνεται έστω και λανθάνοντως να επανακάμπτουν, η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας στο πεδίο των τηλεπικοινωνιών και της ηλεκτρονικής πληροφόρησης καθιστούν όλο και πιο εαύλωτη τη σφαίρα των ατομικών δικαιωμάτων από τους μηχανισμούς παρακούλουθησης των διωκτικών αρχών. Η αυξανόμενη αυτή εισβολή στην ιδιωτική σφαίρα θέτει επί τάπητος δύο κύρια ζητήματα για τα ατομικά δικαιώματα: *πρώτον το υπό ποιες προϋποθέσεις είναι νόμιμη η προσβολή ατομικών δικαιωμάτων στα πλαίσια μέτρων ποινικού καταναγκασμού και δεύτερον το πρακτικό ζήτημα αξιοποίησης των αποδεικτικών μέσων στην ποινική δίκη.*

Η παραγωγή νέων νομοθετικών κειμένων που καθιστούν δυνατές «αμφίβολης» ενίοτε νομιμότητας επεμβάσεις στο πεδίο των ατομικών δικαιωμάτων τροφοδοτεί τη σχετική συζήτηση και μέλλει να απασχολήσει όλο και πιο έντονα την ημεδαπή αλλά και διεθνή νομολογία.

Σε καθαρά νομικό επίπεδο ιδιαίτερης κρισιμότητας θα είναι η λεπτή προσπάθεια διαχωρισμού παράνομης κτήσης και νόμιμης χρήσης αποδεικτικών μέσων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας αλλά και όλης της διαδικασίας ποινικής πρόληψης και καταστολής γενικότερα. Μια πρώτη προσέγγιση θα λάβει αναγκαστικά την αφετηρία της από τις σχετικές συνταγματικές διατάξεις.

α) Οι συνταγματικές εγγυήσεις στο πεδίο των αποδεικτικών απαγορεύσεων

Από την πλειάδα των ατομικών δικαιωμάτων που προβλέπονται στο Σύνταγμα ιδιαίτερης προσοχής χρήζουν τα δικαιώματα που αφορούν τον καθευατό ιδιωτικό βίο του ανθρώπου και βεβαίως το δικαίωμα της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, δηλαδή το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και το άσυλο της κατοικίας(9 παρ.1 Σ), το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων (άρθρο 9Α Σ), το δικαίωμα απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας(άρθρο 19 παρ.1 Σ) και βεβαίως η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 7 παρ.2 Σ). Δεδομένου ότι πρόκειται για ιδιαίτερα ευπαθή έννομα αγαθά οι συνταγματικές διατάξεις δεν αρκούνται στην πρόσδοση συνταγματικής περιωπής σ' αυτά, αλλά μεριμνούν για την πρόσθετη θωράκισή τους έναντι προσβολών με την πρόβλεψη κυρώσεων και ειδικών προϋποθέσεων για την αποδεικτική ποινική διαδικασία.

Σε τρεις περιπτώσεις το Σύνταγμα προβλέπει κυρώσεις και στο πεδίο των αποδεικτικών απαγορεύσεων, επιβάλλοντας την ποινική δίωξη κρατικών οργάνων που έχουν προσβάλει ατομικό δικαίωμα στο στάδιο συλλογής των αποδείξεων. Η πρώτη περίπτωση αποβλέπει στην τήρηση των διατάξεων που ρυθμίζουν την έρευνα κατοικίας. Το άρθρο 9 παρ.2 του Συντάγματος ορίζει ότι οι παραβατες της διάταξης του άρθρου 9 παρ. 1 Συντάγματος «τιμωρούνται

για παραβίαση του οικιακού ασύλου και για κατάχρηση εξουσίας», ενώ προβλέπεται και η υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης στον παθόντα. Η κεφαλαιώδης διάταξη του άρθρου 7 παρ. 2 του Συντάγματος⁸⁸ εισάγει απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων και προβλέπει την ποινική δίωξη των υπαιτίων από τη νομοθεσία⁸⁹. Πολύ σημαντική είναι τέλος από ποινικοδικονομική άποψη η νεοπαγής διάταξη του άρθρου 19 παρ. 3 του Συντάγματος⁹⁰: «Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού⁹¹ και των άρθρων 9 και 9Α», δηλαδή με παραβίαση του απορρήτου των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας (άρθρο 19 παρ.1 Σ) ή με παραβίαση του ασύλου της κατοικίας (άρθρο 9 παρ.1 Σ) ή με προσβολή του δικαιώματος επί των προσωπικών δεδομένων. Θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα, λοιπόν, που αφορούν την εσωτερική σφαίρα (Intimsphäre) της ζωής και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, όπως βλέπουμε, θωρακίζονται έναντι αυθαιρεσιών της κρατικής εξουσίας με την πρόβλεψη κυρώσεων, αλλά και με την εν πολλοίς εκμηδένιση των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν κατά την προσβολή τους

Την προληπτική τήρηση των διατάξεων περί ατομικών δικαιωμάτων εξυπηρετεί επιπλέον και προεχόντως η σταθερή πρόβλεψη της παρουσίας δικαστικού λειτουργού στο στάδιο της συλλογής αποδείξεων. Περιβεβλημένοι με εγγυήσεις προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας (άρθρο 87 παρ.1 Σ), οι εκπρόσωποι της δικαστικής εξουσίας παρέχουν τα εγγύα ότι τα συγκεκριμένα ανακριτικά μέτρα που συνεπάγονται άμεση επέμβαση στο προστατευτικό πεδίο ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων, θα εφαρμοσθούν σύμφωνα με το Σύνταγμα.⁹² Σε αυτές ακριβώς τις περιπτώσεις που ο πολίτης υφίσταται καίριο αιφνιδιασμό και άμεση εισβολή στην ιδιωτική του σφαίρα, π.χ στην έρευνα της οικίας του από δικαστικά και αστυνομικά όργανα, η παρουσία του δικαστικού λειτουργού νομιμοποιεί αυτήν την προσβολή, αλλά ταυτόχρονα καθίσταται και τοποτηρητής της μη υπέρ το δέον μέτρο προσβολής του σχετικού συνταγματικού δικαιώματος.⁹³

Με βάση το άρθρο 9 παρ.1 Σ, η συμμετοχή του δικαστή είναι υποχρεωτική κατά τη διενέργεια του ανακριτικού μέτρου. Η διάταξη επιβάλλει ανεξαιρέτως την παρουσία εκπροσώπων της δικαστικής εξουσίας κατά τη διεξαγωγή

⁸⁸ Βλ. και άρθρο του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά Δικαιώματα σύμφωνα με το οποίο

⁸⁹ Ήδη η χρήση βασανιστηρίων τιμωρείται ποινικά στο άρθρο 137Α ΠΚ.

⁹⁰ Προστέθηκε στην πρόσφατη συνταγματική αναθεώρηση του 2001.

⁹¹ Του άρθρου 19 που διασφαλίζει το απόρρητο της επικοινωνίας και της αλληλογραφίας δηλαδή.

⁹² Γ.Καμίνης, Παράνομα αποδεικτικά μέσα και συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, 1998, σελ.157.

⁹³ Έτσι Καμίνης, ο.π., σελ. 157 ο οποίος προσφυώς παρομοιάζει τον ρόλο του δικαστικού λειτουργού με αυτόν του Ιανού.

έρευνας κατοικίας. Η συνταγματική αυτή προϋπόθεση έχει διττό χαρακτήρα ⁹⁴: α) δεδομένου ότι η παρουσία έχει την έννοια της σύμπραξης στην έρευνα, ο συμπράττων δικαστής δικαιούται να ελέγξει και τη νομιμότητα της απόφασης, βάσει της οποίας έχει διαταχθεί η διεξαγωγή της. Εάν δε θεωρήσει ότι η έρευνα είναι δυσανάλογη⁹⁵ ή εν γένει παράνομη, δικαιούται να αρνηθεί να συμπράξει σ' αυτήν, προκαλώντας ενδεχομένως και την ματαίωσή της. β) εφόσον θεωρήσει νόμιμη την απόφαση περί έρευνας, η σύμπραξή του συμβάλλει και στην αποτροπή τυχόν αυθαιρεσιών των ανακριτικών υπαλλήλων κατά την διεξαγωγή τους.

Το ίδιο σημαντικό είναι ο ρόλος της δικαστικής εξουσίας στην περίπτωση του άρθρου 19 του Συντάγματος. Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο άρση του απορρήτου για ανακριτικούς σκοπούς επιτρέπεται μόνον για λόγους εθνικής ασφαλείας ή για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων. Ως αόριστη νομική έννοια που εισάγει περιορισμό σε ατομικό δικαίωμα είναι στενά ερμηνευτέα, επιπλέον δε χρήζει εξειδίκευσης από τον νομοθέτη⁹⁶. Η δεύτερη προϋπόθεση, που απορρέει επίσης από την αρχή του κράτους δικαίου είναι η ειδικότερη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, που απαιτεί να υπάρχει εύλογη σχέση μεταξύ του περιορισμού του ατομικού δικαιώματος («άρση του απορρήτου») και του σκοπού που επιδιώκει ο περιορισμός («διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων»)⁹⁷. Η εξασφάλιση της τήρησης αυτών των προϋποθέσεων είναι επιβεβλημένο να εναπόκειται στη δικαστική εξουσία.

Αντίθετα η απαγόρευση χρήσης βασανιστηρίων είναι απόλυτη και δεν μπορεί βεβαίως να υπάρξει εξαίρεση από αυτήν ούτε με την παρουσία δικαστικού λειτουργού.

Όσον αφορά το ζήτημα της αξιολόγησης παράνομων αποδεικτικών μέσων από το δικαστή στα πλαίσια της ποινικής δίκης κεντρικής σημασίας είναι το άρθρο 177 παρ. 2 ΚΠΔ: «Αποδεικτικά μέσα που έχουν αποκτηθεί με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών δεν λαμβάνονται υποψηφία για την κήρυξη της ενοχής, την επιβολή ποινής ή τη λήψη μέτρων καταναγκασμού, εκτός αν πρόκειται για κακουργήματα που απειλούνται με ποινή ισόβιας κάθειρξης και εκδοθεί για το ζήτημα αυτό ειδικά αιτιολογημένη απόφαση του δικαστηρίου». Αξίζει να δούμε εγγύτερα το ζήτημα των παράνομων αποδεικτικών μέσων σε καθένα από τα ατομικά αυτά δικαιώματα με μια παράθεση της σπουδαιότερης νομολογίας, προτού προχωρήσουμε στη συναγωγή κάποιων γενικών αρχών και συμπερασμάτων για το ιδιαίτερα αμφίριστο αυτό ζήτημα.

⁹⁴ Βλ. Τριανταφύλλου, 1993,σελ.206 επ.

⁹⁵ Και εν προκειμένω ανακύπτει εμφιαστικά η σημασία της αρχής της αναλογικότητας στην επιλογή και υλοποίηση δικονομικών μέτρων.

⁹⁶ Καμίνης,ο.π., σελ.158, Π.Παυλόπουλος, ΝοΒ 35, σελ.1513,υποσ. 12.

⁹⁷ Καμίνης, ο.π.,σελ.,158-159.

β) Παράνομα αποδεικτικά μέσα με προσβολή της ιδιωτικής ζωής και του ασύλου της κατοικίας και του απόρρητου της επικοινωνίας.

Το άρθρο 254 ΚΠΔ αντικαθρεφτίζει τις συνταγματικές εγγυήσεις που προβλέπει το άρθρο 9 παρ. 1 του Συντάγματος για την έρευνα κατοικίας. Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο έρευνα σε οικία πραγματοποιείται μόνο με την παρουσία δικαστικού λειτουργού σε αρξαμένη ήδη ανάκριση με ειδικά αιτιολογημένο ένταλμα. Πρόσθετες προϋποθέσεις τίθενται από άλλα άρθρα για τη διεξαγωγή έρευνας κατά τη νύχτα. Μάλιστα κατά τη γνώμη της θεωρίας οποιαδήποτε δυνατότητα προβλέπεται από τυχόν άρθρα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για αναπλήρωση δικαστικού λειτουργού από άλλα ανακριτικά όργανα (π.χ. αξιωματικούς της αστυνομίας ή κοινοτάρχες), πρέπει να θεωρείται ανεφάρμοστη ως αντικείμενη στο άρθρο 9 Σ. και κατά συνέπεια κρίνεται απαραίτητη πάντα η παρουσία ενός τουλάχιστον δικαστικού λειτουργού.⁹⁸

Τυχόν λοιπόν παράβαση ή σοβαρή παρατυπία κατά τη διεξαγωγή μιας έρευνας κατ' οίκον θα καθιστά την έρευνα αυτή παράνομη και επαγωγικά θα είναι παράνομα κτηθέντα και τα ευρήματα αυτής της έρευνας Ερωτηματικά τίθενται όμως αφενός μεν ως προς την δυνατότητα χρήσης των παράνομων αποδεικτικών αυτών μέσων σε δίκη έστω και ως ενδείξεων από τον δικαστή, αφετέρου δε ως προς την παρανομία εμμέσως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων(επ' ευκαιρία της έρευνας).

Κατά μία άποψη⁹⁹ η παραβίαση της συνταγματικής διάταξης περί ερευνών θα συνεπάγεται σε κάθε περίπτωση την απαγόρευση αποδεικτικής χρήσης και αξιοποίησης όλων των στοιχείων που προήλθαν από την έρευνα και αυτών δηλαδή που αποτελούν προϊόν άλλων ανακριτικών πράξεων, οι οποίες διεξήχθησαν επ' ευκαιρία της έρευνας και συγχρόνως μ' αυτήν στη συγκεκριμένη κατοικία, δηλαδή αυτοψίες, πραγματογνωμοσύνες, κατασχέσεις, κλπ. Στον βαθμό που οι πράξεις αυτές περιορίζουν άλλα ατομικά δικαιώματα, ο παράνομος χαρακτήρας τους προκαθορίζεται ήδη από τον παράνομο χαρακτήρα της έρευνας και συνεπώς περιττεύει εν προκειμένω η αναγωγή στα επιμέρους δικαιώματα. Κατά την άποψη αυτή επειδή η άσκηση των δικαιωμάτων προστατεύεται από το άσυλο, περιλαμβάνονται και αυτά στη σχετική στάθμιση που έχει γίνει πρωτογενώς από τον συντακτικό νομοθέτη.

Σύμφωνα με μια ενδιαφέρουσα άποψη που υποστηρίχτηκε από τον Ανδρουλάκη¹⁰⁰ «απαγόρευση της αποδεικτικής αξιοποίησης του παράνομα αποκτηθέντος αποδεικτικού μέσου επιτρέπεται κατ' αρχήν ή υπάρχει όπου η παρανομία θα έβρισκε με την αξιοποίηση και δικονομική έκφραση και

⁹⁸ Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 1994, σελ.248.

⁹⁹ Βλ, κυρίως Καμίνη, Παράνομα αποδεικτικά μέσα και συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, 1998, σελ.167-171.

¹⁰⁰ Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 1994, σελ.180. Σύμφωνα και ο Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 1998,σελ.

συνέχιση με την έννοια, ότι η ίδια η αξιοποίηση θα συνιστούσε περαιτέρω προσβολή του τρωθέντος με την παράνομη κτήση εννόμου αγαθού». Έτσι απαγορεύεται λ.χ. η χρησιμοποίηση στο δικαστήριο εις βάρος του κατηγορουμένου μιας βιαίως αποσπασθείσας από τον ίδιο ομολογίας κατά την ανάκριση, όχι όμως κατά τον συγγραφέα και στην περίπτωση που ένα κρίσιμο έγγραφο που βρέθηκε μετά από παράνομη έρευνα σε κατοικία χρησιμοποιηθεί στο δικαστήριο, μια και δεν συνιστά δικονομική έκφραση της της προκληθείσας προσβολής του ασύλου της κατοικίας. Ο ίδιος συγγραφέας δέχεται επίσης την απόλυτη απαγόρευση χρήσεως και στις έμμεσα κτηθείσες αποδείξεις, μόνο όταν οι έμμεσες αποδείξεις αποκτήθηκαν με προσβολή της αξίας του ανθρώπου¹⁰¹.

Μολονότι το άρθρο 177 παρ. 2 ΚΠΔ, όπως προαναφέρθηκε, δεν απαγορεύει την λήψη αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με αξιόποινες πράξεις για την εξιχνίαση εγκλημάτων που απειλούνται με ποινή ισόβιας κάθειρξης, και η πρώτη άποψη μοιάζει κάπως ανελαστική¹⁰², η νέα διάταξη του άρθρου 19 παρ. 3 Σ. που απαγορεύει ρητά την χρήση αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση των άρθρων 9, 9Α και 19 Σ., δεν αφήνει πολλά περιθώρια για να υποστηριχθεί η δεύτερη ή άλλη αποκλίνουσα άποψη¹⁰³. Έτσι μόνο σε περιπτώσεις που υπάρχουν λόγοι άρσης του αδίκου (π.χ. κατάσταση ανάγκης, άμυνα) δεν θα συνιστά προσβολή του άρθρου 9 Σ μια παράνομη κατά τα άλλα έρευνα κατοικίας και κατά συνέπεια θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν παράνομα αποδεικτικά μέσα μιας τέτοιας έρευνας¹⁰⁴.

Τα ίδια ισχύουν σχεδόν *mutandis mutandis* και για το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης επικοινωνίας και ανταπόκρισης. Το άρθρο 19 του Συντάγματος επιτρέπει την άρση του απορρήτου μόνο για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων με εγγυήσεις της δικαστικής λειτουργίας. Μορφοποίηση της εν λόγω συνταγματικής επιταγής αποτελεί ο ν.2225/1994, ο οποίος προβλέπει την διαδικασία για την άρση του απορρήτου και μεταξύ άλλων την απαίτηση ύπαρξης σχετικής απόφασης του συμβουλίου πλημμελειοδικών, όταν η διερεύνηση της υπόθεσης είναι αδύνατη ή ουσιωδώς δυσχερής δίχως την άρση του απορρήτου. Περιέχει δε κατάλογο των εγκλημάτων για τα οποία ενδέχεται να τεθεί σε εφαρμογή το μέτρο της άρσης του απορρήτου.

Άξιο μνείας και προσοχής είναι το προσφάτως τεθέν σε ισχύ π.δ 47/2005 που αφορά την παρακολούθηση και την άρση του απορρήτου *επικοινωνίας με*

¹⁰¹ Έτσι και Δ.Σπινέλλης, *Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη*, Ποιν.Χρον. ΛΣΤ',σελ.880 επ.

¹⁰² Το ομολογεί ο ίδιος ο Καμίνης, ο.π., σελ.169.

¹⁰³ Βλ. και Βενιζέλο, *Το Αναθεωρητικό κεκτημένο*,2002, σελ.148.

¹⁰⁴ Βλ. Για το όλο ζήτημα το πολύ ενδιαφέρον πρόσφατο άρθρο του Ι.Μανωλεδάκη, *Το απόρρητο του ιδιωτικού βίου και η έλλογη ποινική προστασία του*, Ποιν Δικ 2005, σελ.723-732.

ηλεπικοινωνιακά μέσα¹⁰⁵. Το εν λόγω προεδρικό διάταγμα αφορά αποκλειστικά την δια μέσου ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνία και όχι την δια ζώσης επικοινωνία.

Στην ελληνική νομολογία ως προς το ζήτημα των παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων ξεχωρίζει η απόφαση **Ολ ΑΠ 17/93** στην οποία εκρίθη ότι ο αρμόδιος εισαγγελέας δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει κατά των εγκαλουμένων ως αποδεικτικό μέσο, άμεσα ή έμμεσα, όπως με αναφορά σε σχετικά δημοσιεύματα του τύπου ή σε καταθέσεις μαρτύρων, την χωρίς την συγκατάθεσή τους ηχοληψία τηλεφωνικής συνδιάλεξής τους¹⁰⁶. Αντίθετα στο ζήτημα του επιτρεπτού της καταγραφής μιας συνομιλίας μεταξύ δύο προσώπων από έναν από τους δύο συνομιλητές δεν υπήρξε σταθερή θέση της συνομιλίας. Έτσι αρχικά θεωρείτο ότι η καταγραφή εν αγνοία του ενός δεν παραβιάζει το άρθρο 19 παρ. 1 Συντ.¹⁰⁷ Με την **Ολ ΑΠ 1/2001** όμως εκρίθη ότι «η εν αγνοία ενός των συνομιλητών μαγνητοφώνηση ιδιωτικής συνομιλίας ενέχει παγίδευσή του και συνεπώς περιορισμό στην ελεύθερη άσκηση της επικοινωνίας», οπότε η χρήση της σχετικής κασέτας ως αποδεικτικού μέσου είναι απαράδεκτη¹⁰⁸.

Άξια αναφοράς για το ζήτημα ηλεκτρονικής παρακολούθησης και της παραβίασης του ασύλου της οικίας και του συναφούς με αυτό απορρήτου της επικοινωνίας είναι μια **πρόσφατη απόφαση του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 3.3.2004, BVerfG 3.3.2004** με την οποία εκρίθη η συνταγματικότητα ορισμένων διατάξεων του γερμανικού κώδικα ποινικής δικονομίας¹⁰⁹. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το δικαστήριο έκρινε τη συμβατότητα των άρθρων 100 c, al.1 και 100 d, al. 2 StPO (Strafprozessordnung) με το άρθρο 13 του Γερμανικού Συντάγματος που καθιερώνει το απαραβίαστο της οικίας. Σύμφωνα με τα άρθρα αυτά οι συνομιλίες που λαμβάνουν χώρα σε οικία μπορούν να καταστούν αντικείμενο παρακολούθησης με τεχνικά μέσα υπό την συνδρομή δύο προϋποθέσεων: α) ότι ο παρακολουθούμενος είναι ύποπτος τέλεσης ενός από τα περιοριστικά αναφερόμενα στο σχετικό άρθρο εγκλήματος και β) η απόδειξη του εγκλήματος είναι αδύνατη ή εξαιρετικώς δυσχερής με άλλα μέσα. Στη συγκεκριμένη υπόθεση παρακολουθούνταν από τα αστυνομικά όργανα οι συνομιλίες που λάμβαναν σε ένα κέντρο που χρησιμοποιούνταν ως κατοικία

¹⁰⁵ Παρουσίαση του πδ.47/2005 βλ. σε Γ.Τσόλια, Προς ένα σύγχρονο νομικό πλαίσιο προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών, Ποιν Δικ 2005, σελ.792-803.

¹⁰⁶ Ελλ Δ/νη 1994, σελ.1673.

¹⁰⁷ ΑΠ 717/1984, ΤοΣ 1985,79 και ΑΠ 1060/1997, ΝοΒ 1998, σελ.549.

¹⁰⁸ Ελλ Δ/νη 2001, 374. Βλ. και αντίθετη κριτική της απόφασης στον Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002, σελ.241 επ.

¹⁰⁹ BVerfG 3.3.2004, NJW 2004, σελ.999. Βλ. παρουσίαση και σχολιασμό αυτής της απόφασης σε Haas, Der grosse Lauschangriff, NJW 2004, σελ.3082 και σε Weigend/Capitant/Wannek, Droit constitutionnel penal allemand, RSC, σελ.619-629. Σημειώτέον πάντων ότι στην εν λόγω απόφαση υπήρχε αντίθετη μειοψηφία δύο δικαστών.

(akoustische Wohnraumüberwachung)¹¹⁰ με σκοπό την εξάρθρωση μιας οργανωμένης σπείρας. Το δικαστήριο έκρινε ότι οι σχετικές διατάξεις του ΓερμΚποινΔ δεν προέβλεπαν διασφάλιση για το ότι δεν θα γινόνταν αντικείμενο παρακολούθησης και καταγραφής οι καθαρά ιδιωτικές συνομιλίες του υπόπτου με μέλη της οικογένειάς του και κυρίως για το ότι οι πληροφορίες αυτές δε θα χρησιμοποιούνταν σε άλλες έρευνες ή για άλλους σκοπούς. Επιπρόσθετα, παρόλου που σαν κύριο επιχείρημα της αντίθεσης των εν λόγω διατάξεων με το γερμανικό σύνταγμα προβαλλόταν η προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, το συνταγματικό δικαστήριο έκρινε τις εν λόγω διατάξεις αντισυνταγματικές *με βάση την αντίθεσή τους στην αρχή της αναλογικότητας* δεδομένου ότι τα εγκλήματα για τα οποία προβλεπόταν η δυνατότητα άρσης απορρήτου δεν ήταν ιδιαίτερος βάρεια. Η απόφαση δεν επεκτάθηκε στο ζήτημα της χρήσης των καταγεγραμμένων συνομιλιών ως αποδεικτικό μέσο, αλλά είναι προφανές ότι το παράνομο της παρακολούθησης καθιστούσε μη αποδεκτές ως μέσο απόδειξης τις εν λόγω συνομιλίες.

Ενδιαφέρουσα είναι και η απόφαση **Taylor-Sabori κατά Ηνωμένου Βασιλείου** του ΕΔΔΑ¹¹¹, στην οποία το δικαστήριο έκρινε ότι το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή κατά το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ περιλαμβάνει και την ελευθερία επικοινωνίας με μοντέρνα μέσα. Διαπίστωσε δε προσβολή του εν λόγω δικαιώματος στην περίπτωση που παρακολουθούνται σελίδες στο ιντερνετ από ανακριτικές αρχές και κατά συνέπεια ο εθνικός νομοθέτης πρέπει να προβλέπει εγγυήσεις προστασίας των ατομικού δικαιώματος και να ορίζει τις προϋποθέσεις για την άρση αυτού δικαιώματος. Ενδιαφέρον είναι ότι στην ίδια απόφαση εκρίθη παρεπιμπτόντως ότι η δικαστική προστασία του θιγόμενου *δεν είναι επαρκής εκ του γεγονότος ότι προβλέπεται η δυνατότητα αποκλεισμού των κατά τον παράνομο αυτό τρόπο αποκτηθέντων αποδεικτικών μέσων.*

Μια ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια της άρσης του απορρήτου αφορά την επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του. Ήδη η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η παρακολούθηση των συναντήσεων του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του παραβιάζει το άρθρο 6 παρ. 3 γ΄ της ΕΣΔΑ¹¹², ενώ και στη θεωρία γίνεται δεκτό ότι η κατ' εξαίρεση άρση του απορρήτου σύμφωνα με το άρθρο 19 εδ. β΄ Συντάγματος δεν εφαρμόζεται στην επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του, τυχόν δε αποκτηθέν αποδεικτικό μέσο κατά παράβαση του απορρήτου (π.χ. μαγνητοταινία ή βιντεοταινία) δεν δύναται να αξιοποιηθεί σε βάρος του κατηγορουμένου¹¹³

Από τα παραπάνω βλέπουμε ότι η σύγχρονη τάση, τουλάχιστον η επιλογή του

¹¹⁰

¹¹¹ Απόφαση 22.10.2002, ευρισκόμενη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hrr-straftrecht.de/hrr/archiv/04-08/index.php3?

¹¹² Βλ. Σ.Περράκη, Σύνοψη Νομολογίας Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: 1984-85, σελ.77.

¹¹³ Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 1998, σελ.397-398.

συντακτικού νομοθέτη, εντοπίζεται στο να περιστείλει τη δυνατότητα χρήσης παρανόμως αποδεικτικών μέσων.

γ) Η προστασία των προσωπικών δεδομένων και η χρήση τους ως αποδεικτικού μέσου

Η προβληματική στο πεδίο του ατομικού δικαιώματος των προσωπικών δεδομένων είναι συγγενής. Αξίζει να σημειωθεί ότι το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα (πριν την νομοθετική του διάπλαση με το ν.2472/1997 και την πανηγυρική συνταγματική του κατοχύρωση στο άρθρο 9Α) είχε ήδη αναγνωριστεί κάτω από την επίδραση της γερμανικής επιστήμης και νομολογίας από την ελληνική θεωρία στην δεκαετία 80-90 ως δικαίωμα πληροφοριακής αυτοδιάθεσης (informationelles Selbstbestimmungsrecht)¹¹⁴.

Το δικαίωμα στα προσωπικά δεδομένα απολαμβάνει μεν συνταγματικής περιωπής, η προστασία του όμως δεν έχει τον ίδιο απόλυτο χαρακτήρα που παρουσιάζεται στο δικαίωμα ασύλου της κατοικίας ή του απορρήτου των επικοινωνιών(βλ.άρθρο 9Α: «όπως νόμος ορίζει»). Ιδιαίτερα στα πλαίσια της ποινικής δίκης καθίσταται εκ των πραγμάτων αντικείμενο σημαντικών περιορισμών¹¹⁵.

Μια σημαντική συμπίεση υφίσταται στο στάδιο της ανάκρισης, όπου για τον σκοπό της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας πληροφορίες και δεδομένα που αφορούν τον κατηγορούμενο βρίσκονται στη διάθεση των ανακριτικών αρχών εν αγνοία του. Περαιτέρω περιορισμούς υφίσταται κατά το στάδιο της επιμέτρησης της ποινής. Έτσι στο πλαίσιο των καθηκόντων του δικαστηρίου κατά το άρθρο 239 παρ.2 ΚΠΔ εντάσσεται το «να εξετάζεται και να βεβαιώνεται αυτεπαγγέλτως... κάθε στοιχείο που αφορά την προσωπικότητα του κατηγορουμένου και επηρεάζει την επιμέτρηση της ποινής», ενώ περαιτέρω στο στάδιο επιμέτρησης της ποινής πρέπει να ληφθούν υπόψη «ο χαρακτήρας (του εγκληματία) και ο βαθμός της ανάπτυξής του » καθώς και «οι ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις» και «η προηγούμενη ζωή του»(άρθρο 79 παρ.3 ΠΚ)¹¹⁶. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις στις οποίες προϋποτίθεται η πρόσβαση του δικαστηρίου σε προσωπικά και πολλές φορές μάλιστα ευαίσθητα δεδομένα του κατηγορουμένου, τίθεται το εύλογο ερώτημα ποια είναι τα όρια που πρέπει να χαρακτούν ώστε ο κατηγορούμενος να μην καταστεί πληροφοριακό αντικείμενο της ποινικής δίκης¹¹⁷.

Έτσι η χρησιμοποίηση ψυχιατρικών,βιολογικών και άλλων μεθόδων για τη διερεύνηση της προσωπικότητας του κατηγορουμένου πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη φειδώ και με γνώμονα πάντα την αρχή της αναλογικότητας: για εγκλήματα ήσσονος σημασίας θα πρέπει να αποφεύγονται τέτοιοι μέθοδοι, οι οποίες θα δύνανται να συνιστούν και προσβολή του άρθρου 9Α του Συντάγματος¹¹⁸.

¹¹⁴ Βλ. Καράκωστα, ΝοΒ

¹¹⁵ Βλ. Καμίνη, ο.π., σελ.309.

¹¹⁶ Καμίνης,ο.π.,σελ.310.

¹¹⁷ Καμίνης, idem.

¹¹⁸ Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης,1994, σελ.20.

Όσον αφορά το θέμα των παράνομως αποκτηθέντων προσωπικών δεδομένων ήδη έχουμε επισημάνει ότι ισχύει το άρθρο 19 παρ.3 Σ. που απαγορεύει τη χρήση τους. Δυνατή θα είναι επομένως η χρήση των προσωπικών δεδομένων μέσα στα πλαίσια που χαράσσει ο ρυθμιστικός νόμος 2472/97, μεταξύ άλλων μόνο για την αναγνώριση, άσκηση ή υπεράσπιση δικαιώματος ενώπιον δικαστηρίου, ή όταν η σχετική επεξεργασία των δεδομένων εκτελείται από Δημόσια Αρχή για τη διακρίβωση εγκλημάτων (άρθρο 7 παρ.2 ε'), αλλά και για λόγους εγκληματολογικής πολιτικής. Έτσι σύμφωνα με την ΑΠΔΠΧ 24/2003 επιτρέπεται η χορήγηση δεδομένων υγείας σε τρίτον, όταν αυτά είναι αναγκαία για την την υπεράσπιση δικαιωμάτων του σε αστική και ποινική δίκη, ενώ κατά την ΑΠΔΠΧ 61/2003 είναι νόμιμη η χορήγηση στοιχείων σε τρίτο πρόσωπο σχετικά με εισαγωγές σε νοσοκομείο προς υπεράσπιση δικαιώματος του ενώπιον δικαστηρίου, υπό την προϋπόθεση της προηγούμενης ενημέρωσης του υποκειμένου των δεδομένων¹¹⁹. Η αναφορά του ν.2472/1997 πάντως στην εγκληματολογική πολιτική με την αοριστία της φαίνεται να ενέχει κινδύνους για τα ατομικά δικαιώματα και πρέπει να ερμηνεύεται εντελώς στενά¹²⁰.

δ) Η απαγόρευση βασανιστηρίων

Το θέμα της ρητής απαγόρευσης των βασανιστηρίων ως κατεξοχήν έκφραση της αρχής σεβασμού της ανθρώπινης αξίας έχει ήδη αναπτυχθεί παραπάνω. Η απαγόρευση που προβλέπεται ρητά και στο άρθρο 7 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και στη Διεθνή Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων¹²¹ καταλαμβάνει όχι μόνο τα σωματικά, αλλά και ψυχολογικά βασανιστήρια. Απαγορεύονται, λοιπόν, τεχνικές και μηχανήματα, όπως ο ορός της αλήθειας ή ο ανιχνευτής ψεύδους, καθώς και κάθε άλλου είδους παρόμοιες μέθοδοι.

Η απόλυτη απαγόρευση βασανιστηρίων δεν μπορεί παρά να δώσει μονοσήμαντη αρνητική απάντηση στο ερώτημα της χρήσης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με χρήση βασανιστηρίων, μάλιστα δε και στην περίπτωση εμμέσως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων¹²².

ε) Εκτίμηση της δυνατότητας χρήσης παράνομων αποδεικτικών μέσων στην ποινική δίκη

Αποπειρώμενοι σε μια εκτίμηση της στάσης της ελληνικής νομολογίας και θεωρίας στο θέμα της χρησιμοποίησης παρανόμως αποδεικτικών μέσων κατά προσβολή των

¹¹⁹ Αναφέρονται από τους Αρμαμέντο/Σωτηρόπουλο, Προσωπικά Δεδομένα, 2005, σελ.234, υποσημ. 26.

¹²⁰ Θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς για παράδειγμα το θεωρητικό ενδεχόμενο επιβολής ενός μέτρου υποχρεωτικής δακτυλοσκόπησης για όλο τον πληθυσμό ακόμα και με λευκό ποινικό μητρώο. Η ίδρυση ήδη ηλεκτρονικού αρχείου στην Ελληνική Αστυνομία που περιέχει επίσημα τουλάχιστον μέχρι σήμερα δακτυλικά αποτυπώματα μόνο σεσημασμένων σηματοδοτεί τους κινδύνους που μπορεί να διατρέξουν στο μέλλον οι ατομικές ελευθερίες στα πλαίσια ενός εκτεταμένου «φακελώματος».

¹²¹ Κυρώθηκε με το ν.1728/1988.

¹²² Σύμφωνα εδώ και Ανδρουλάκης, ο.π., σελ.249, Σπινέλλης, ο.π., σελ.880.

συνταγματικών δικαιωμάτων μπορούμε να εντοπίσουμε κατ' αρχήν τις ακόλουθες κοινές συνισταμένες: Υπάρχει γενική συμφωνία ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποδεικτικά μέσα που προέκυψαν ως αποτέλεσμα βασανιστηρίων. Σε μεγάλο βαθμό γίνονται επίσης δεκτά παράνομα αποδεικτικά μέσα όταν μ' αυτά θεμελιώνεται η αθώωση του κατηγορουμένου¹²³.

Το σαφές εριζόμενο θέμα αποτελεί η αξιοποίηση των παράνομων αποδεικτικών μέσων για την θεμελίωση της ενοχής του κατηγορουμένου. Παρά την ροπή του συντακτικού νομοθέτη να απαγορεύσει ρητά την χρήση τέτοιων αποδεικτικών μέσων με την καινούρια διάταξη 19 παρ.3 Σ., φρονούμε και είναι εμφανές ότι το ζήτημα παραμένει ανοικτό ιδίως για την διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων., όπου τουλάχιστον για τις έμμεσες κτηθείσες αποδείξεις¹²⁴ η απαγόρευση δεν θα πρέπει να ισχύει αδιάκριτα. Το βάρος βέβαια δεν μετατίθεται μόνο στην *lege artis* διεκπεραίωση των καθηκόντων των διωκτικών αρχών, αλλά και στην νομολογία, η οποία με άξονα τη θεωρία της πρακτικής αρμονίας, αλλά και την αρχή της αναλογικότητας και βεβαίως την αρχή της αξίας του ανθρώπου θα πρέπει να κρίνει *ad hoc* την εκάστοτε περίπτωση παράνομου κατ' αρχήν αποδεικτικού μέσου.

V. Η διαπλοκή των ΜΜΕ με τα συνταγματικά δικαιώματα στο χώρο του ποινικού δικαίου

Δεν μπορούμε παρά να μην αναφερθούμε έστω και συνοπτικά στον ιδιάζοντα ρόλο των Μ.Μ.Ε. στην ποινική δίκη και στη στενή διάδρασή τους με τα ατομικά δικαιώματα ιδίως του κατηγορουμένου. Η ανάπτυξη της λεγόμενης ερευνητικής και διεισδυτικής δημοσιογραφίας στις μέρες μας¹²⁵, ο τρόπος κάλυψης της ποινικής δίκης και ποινικής προδικασίας από τον ηλεκτρονικό Τύπο και η όλο μεγαλύτερη θέσμιση του Τύπου ως πραγματικής τέταρτης εξουσίας δημιουργούν όντως δεσμούς οιονεί εξουσίας και επιβολής πάνω στο εκάστοτε υποκείμενο της ποινικής διαδικασίας.

α) Η κάλυψη της ποινικής δίκης από τα Μ.Μ.Ε.

Είναι χαρακτηριστικό το φαινόμενο της εισβολής των ΜΜΕ στο χώρο των ατομικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου σε σημείο που να τίθεται έντονα και επιτακτικά το ζήτημα της αθέμιτης προσβολής τους. Επιγραμματικά ως αρνητικές συνέπειες του εν λόγω φαινομένου εντοπίζονται¹²⁶: α) στην προσβολή της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής των παραγόντων της δίκης, ιδίως του κατηγορουμένου και του παθόντος β) μετατροπή της δίκης σε είδος σόου γ) διατάραξη της διαδικασίας¹²⁷ και δ) επηρεασμός της κοινής γνώμης και

¹²³ Βλ. και Καμίνη, ο.π., σελ.278.

¹²⁴ Παρά τη διατύπωση του άρθρου 19 παρ.3 Σ: .

¹²⁵ Για τους σχετικούς όρους βλ. Καράκωστα, Δίκαιο των Μ.Μ.Ε, 1998, σελ.180

¹²⁶ Βλ.Χαραλαμπίκη, Σύνταγμα και Ποινικό Δίκαιο σε Μελέτες Ποινικού Δικαίου, σελ.375.

¹²⁷ Βλ. και γλαφυρή περιγραφή του φαινομένου σε Ε.Κρουσταλλάκη,

ιδίως των δικαστών, ιδίως όταν μεταδίδονται επιλεγμένα αποσπάσματα των δικών από τον τύπο.

Ο νομοθέτης αντιλαμβανόμενος τις αρνητικές συνέπειες απαγόρευσε αρχικά με το άρθρο 28 ν.2145/1993 την χωρίς την άδεια του δικαστηρίου τηλεοπτική, ραδιοφωνική ή με οποιοδήποτε άλλο ηχοεικονοληπτικό μέσο μετάδοση των δικών. Με το άρθρο όμως 35 παρ. 4 εδ. β΄ του ν.2172/1993 επήλθε τροποποίηση αυτής της ρύθμισης και πλέον το δικαστήριο μπορεί να απαγορεύσει τη μετάδοση της δίκης μόνο αν υποβληθεί σχετικό αίτημα από τον κατηγορούμενο ή τον παθόντα και η δίκη δεν συνδέεται με τη δημόσια ζωή. Η ρύθμιση αυτή δικαίως μάλλον κατακρίνεται ως αδικαιολόγητα χαλαρή από τη θεωρία, ενώ αντίθετα αποτιμάται θετικά η απαγόρευση της φωτογράφισης και βιντεοσκόπησης των προσαγομένων προσώπων στην ποινική προδικασία¹²⁸.

Η τελευταία ανωτέρω ρύθμιση κατά την άποψή μας αντανακλά τρόπον τινά την ισχύ του τεκμηρίου αθωότητας που προβλέπεται από το άρθρο 6 παρ.2 της ΕΣΔΑ και επιχειρεί να βρει κάποια χρυσή τομή ανάμεσα στο καθήκον του Τύπου για πληροφόρηση και στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια ενός μη καταδικασθέντος και ενδεχομένως αθώου προσώπου. Ανάλογο προβληματισμό προκαλεί και το φαινόμενο της τηλεοπτικής ποινικής δίκης, όπου πολλές φορές εκδίδονται αθωωτικές ή κατδικαστικές αποφάσεις στα τηλεοπτικά παράθυρα.

Σημειωτέο είναι επίσης και το φαινόμενο της διαρροής στοιχείων της δικογραφίας στον τύπο, στο οποίο κάποια στιγμή θα πρέπει να τεθούν κάποιοι φραγμοί.

β) Η ερευνητική δημοσιογραφία «ως εισαγγελικός βραχίονας»

Το κοινωνικό αυτό φαινόμενο δεν στερείται νομικού ενδιαφέροντος, ιδίως όταν πολλές αποκαλύψεις αξιόποινων πράξεων δια του τύπου γίνονται κατά παραβίαση ή έστω ενδεχόμενη παραβίαση των ατομικών δικαιωμάτων, κυρίως του ασύλου της κατοικίας και του απορρήτου της επικοινωνίας.

Το μεγάλο πρακτικό ενδιαφέρον αγγίζει πέραν των άλλων και το ήδη αναφερθέν θέμα των «παράνομων» αποδεικτικών μέσων και τη χρήση τους σε ποινική δίκη. Το ζήτημα περιπλέκεται περαιτέρω λόγω και της άμεσης πλέον τριτενέργειας των ατομικών δικαιωμάτων σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ.3Σ.

Από την ξένη νομολογία αξίζει να αναφερθεί η υπόθεση-σταθμός **Wallraff**¹²⁹. Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο δημοσιογράφος Gunter Wallraf, θέλοντας να φέρει στην δημοσιότητα τον τρόπο λειτουργίας μιας επιχείρησης

Προβληματισμοί γύρω από την απονομή της δικαιοσύνης

¹²⁸ Χαραλαμπίκης, ο.π.,σελ.376-377.

¹²⁹ BGHZ 80,σελ.25 . Παρουσίαση της απόφασης και κριτική της βλ. σε Καρακώστα, Δίκαιο των Μ.Μ.Ε , 1998, σελ.164-166.

και τις συνθήκες εργασίας σ' αυτήν, υποδύθηκε τον εργαζόμενο για να παρακολουθήσει από κοντά τις συνθήκες εργασίες των εργαζομένων σε ένα εργοστάσιο και κατάφερε να αποκτήσει πρόσβαση σε πληροφορίες που ενδιέφεραν την κοινή γνώμη, τις οποίες και δημοσίευσε. Τα δύο κατώτερα γερμανικά δικαστήρια που αντιμετώπισαν την υπόθεση θεώρησαν παράνομο τον τρόπο συλλογής των πληροφοριών από τον δημοσιογράφο, εντούτοις επέτρεψαν τη μερική δημοσίευση των πληροφοριών αυτών. Το ακυρωτικό δικαστήριο δέχθηκε και αυτό τον παράνομο τρόπο κτήσης των πληροφοριών, έκρινε όμως τελικά ότι ήταν επιτρεπτή η δημοσίευσή τους με το αιτιολογικό ότι η περιλαμβανόμενη στη δημοσίευση κριτική πραγματικών καταστάσεων που ενδιαφέρουν κατά τρόπο άμεσο το κοινωνικό σύνολο αίρει τον παράνομο χαρακτήρα¹³⁰. Το συνταγματικό δικαστήριο στο οποίο περιήλθε ύστερα η απόφαση δέχθηκε και αυτό ότι κατ' αντίθεση με τον παράνομο τρόπο κτήσης των πληροφοριών η χρήση και η δημοσίευσή τους ήταν κάτι *aliud* και συνεπώς νόμιμη¹³¹.

VI. “Διεθνοποίηση” των ατομικών συνταγματικών δικαιωμάτων και του ποινικού δικαίου

Έχουμε ήδη επισημάνει ότι τόσο το συνταγματικό όσο και το ποινικό δίκαιο των κρατών έχουν πάψει τα τελευταία χρόνια να εμφανίζουν έναν εντελώς αμιγώς μονήρη χαρακτήρα και φέρουν έντονη τη σφραγίδα διεθνών συμβάσεων άμεσα ή έμμεσα στις ρυθμίσεις και στο όλο πνεύμα τους. Έτσι η έντονη ενίσχυση των ατομικών συνταγματικών δικαιωμάτων τουλάχιστον σε νομολογιακό επίπεδο μέσω των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ και κυρίως μέσω του δικαιώματος της δίκαιης δίκης φαίνεται να βρίσκει κάποιο αντίβαρο σε διεθνή κείμενα, όπως το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, που εγκυμονούν ενίοτε κινδύνους να υπερφαλαγγίσουν στέρεα συνταγματικά δικαιώματα.

Στο τμήμα αυτό της μελέτης θα δούμε συνοπτικά το δικαίωμα δίκαιης δίκης που κατοχυρώνεται στην ΕΣΔΑ σε μια χαρακτηριστική απαρίθμηση νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων εστιάζοντας σε αποκλίσεις της ημεδαπής νομολογίας από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και μια μικρή αναφορά σε φαινόμενα διεθνοποίησης του ποινικού δικαίου.

α) Το δικαίωμα δίκαιης δίκης της ΕΣΔΑ και η στροφή της αρχικά αποκλίνουσας ελληνικής νομολογίας

¹³⁰ Καράκωστας, ο.π., σελ.164.

¹³¹ BVerfG 66, σελ.116. Βλ.Καράκωστα, ο.π., σελ.165, ο οποίος θα θεωρούσε επιτρεπτή τη δημοσίευση, αν η παράνομη απόκτηση δε γινόταν από τον δημοσιογράφο, αλλά από κάποιον τρίτο.

Το δικαίωμα δίκαιης δίκης που κατοχυρώνεται ως υπερνομοθετικής ισχύος ρύθμιση στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ αποτελεί στην ουσία μια θεσμική εγγύηση μια και αφορά όχι μόνο τον κατηγορούμενο, αν και πρωτίστως αυτόν, αλλά και τους υπόλοιπους παράγοντες της δίκης. Έτσι βασική αρχή της δίκαιης δίκης αποτελεί μεταξύ άλλων και «η ισότητα των όπλων» των εμπλεκόμενων σ' αυτήν παραγόντων.

Στο παρόν κείμενο πάντως έχοντας ήδη προσεγγίσει συνοπτικά το τεκμήριο αθωότητας, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στα δικαιώματα του κατηγορουμένου στο πλαίσιο της ποινικής δίκης, όπως σκιαγραφούνται στην παρ.3 του άρθρου 6 της Σύμβασης:

Έτσι κατοχυρώνεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου για γνώση της κατηγορίας, το δικαίωμα υπεράσπισης με τη δυνατότητα κατάλληλης προετοιμασίας και την εξασφάλιση συνηγόρου, το δικαίωμα κλητεύσεως και εξετάσεως μαρτύρων και το δικαίωμα διερμηνείας (για τους αλλόγλωσσους κατηγορούμενους).

Για το δικαίωμα για γνώση της κατηγορίας αξίζει να αναφερθεί η απόφαση Kamasiński του ΕΔΔΑ¹³² στην οποία εκρίθη ότι η απουσία γραπτής μετάφρασης του κατηγορητηρίου παραβιάζει το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, αν ο κατηγορούμενος δεν είχε επαρκή πληροφόρηση και έτσι εμποδίστηκε να υπερασπιστεί τον εαυτό του.¹³³

Για την ελληνική νομολογία και την αρχικά έντονη απόκλισή της από τη νομολογία του ΕΔΔΑ έχουν γίνει ήδη αρκετές νύξεις, οπότε περιοριζόμαστε να σημειώσουμε ορισμένες κραυγαλέες περιπτώσεις, μερικές από τις οποίες οδήγησαν και στην καταδίκη της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ. Χαρακτηριστικά στην απόφαση «**Γεωργιάδης κατά Ελλάδα**» της 29.5.1997 κρίθηκε το ζήτημα της αποζημίωσης των αδικώς κρατηθέντων σύμφωνα με το άρθρο 535 παρ.1ΚΠΔ και η Ελλάδα καταδικάστηκε λόγω της έλλειψης ακρόασης του προσφεύγοντος από το Στρατοδικείο Θεσσαλονίκης για το δικαίωμα αποζημίωσης. Συναφής και η απόφαση «**Satjos κατά Ελλάδα**» της 21--2002, στην οποία διαπιστώθηκε παράβαση του άρθρου 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, επειδή η προσφεύγουσα δεν έτυχε ακρόασης για το δικαίωμα ακρόασης ως προς το δικαίωμα αποζημίωσης για την προσωρινή της κράτηση.¹³⁴ Δείγμα της θεσμικής ανεπάρκειας της Ελλάδας υπήρξε και η καταδίκη της στην υπόθεση

¹³² ΕΔΔΑ 19.12.1989, Α 168.

¹³³ Βλ. απόφαση στον Χρυσόγονο, ο.π., σελ.430. Βλ. όμως ΑΠ 265/1986, Ποιν ΧρονΛΣΤ', σελ.276, σύμφωνα με την οποία δεν θεμελιώνεται λόγος αναίρεσης διότι το κλητήριο θέσπισμα δεν επιδόθηκε στον αλλοδαπό κατηγορούμενο μεταφρασμένο στη γλώσσα του, εφόσον ο κατηγορούμενος είχε λάβει γνώση της κατηγορίας εναντίον του.

¹³⁴ ΠοινΔικ 2002,1038 και παρουσίαση της απόφασης σε Ι.Μυλωνά, Επισκόπηση της ποινικού ενδιαφέροντος νομολογίας του ΕΔΔΑ για το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Ποιν Λογ 2002, σελ.1622.

¹³⁵Twalib στην οποία καταδικάστηκε γιατί η ελληνική ποινική δικονομία δεν περιείχε πρόβλεψη για δωρεάν παροχή συνηγόρου και στην αναιρετική διαδικασία.

Σημαντική καταδίκη σημειώθηκε και στην υπόθεση «*Καμπάνης κατά Ελλάδας*» της 13.7.2005, όπου η χώρα μας καταδικάστηκε γιατί κατά παράβαση της αρχής της ισότητας των όπλων δεν έγινε δεκτό το αίτημα του κατηγορουμένου για αυτοπρόσωπη εμφάνιση ενώπιον του Δικαστικού Συμβουλίου Εφετών. Η εν λόγω απόφαση μαζί με την πιο πρόσφατη «*Σκονδριανός κατά Ελλάδος*», στην οποία εκρίθη ότι το άρθρο 508 ΚΠΔ που απαιτεί για το παραδεκτό της αίτησης αναίρεσης την υποβολή του κατηγορουμένου στην εκτέλεση της ποινής αντίκειται στο άρθρο 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, πυροδότησε και σημαντική νομοθετική προσαρμογή προς τα πορίσματα του ΕΔΔΑ.¹³⁶

Χαρακτηριστικά παραδείγματα της αρχικής στάσης της ελληνικής νομολογίας και νομοθεσίας που επέφεραν και τις σχετικές ανωτέρω καταδίκες αξίζει να αναφερθούν τα εξής: Η ΑΠ 948/1997 που κατ' αντίθεση προς το τεκμήριο αθωότητας έκανε δεκτό ότι η αθωωτική απόφαση έπρεπε να φέρει ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία¹³⁷. Η συνεχιζόμενη μέχρι σήμερα νομολογία του Αρείου Πάγου ως προς το άρθρο 508 παρ.1 εδ α' του ΚΠΔ που απαιτεί για το παραδεκτό της αίτησης αναίρεσης την υποβολή του αναιρεσειόντος στην εκτέλεση της ποινής. Πριν την απόφαση «*Σκονδριανός κατά Ελλάδος*» η ΟλΑΠ 14/2001 απέρριψε ως απαράδεκτη σχετική αναίρεση κατ' απόφασης σύμφωνα με το άρθρο 508 ΚΠΔ¹³⁸. Είναι χαρακτηριστικό όμως ότι και μετά την απόφαση «*Σκονδριανός κατά Ελλάδας*» το ανώτατο δικαστήριο δεν συνάγει ακολουθώντας το ΕΔΔΑ ότι το 508 ΚΠΔ είναι πλήρως ανεφάρμοστο, αλλά κρίνει με την αρχή της αναλογικότητας την εκάστοτε περίπτωση : έτσι οι ΑΠ 1512/2004 και ΑΠ 1575/2004 έκριναν την σχετική αναίρεση απαράδεκτη, ενώ οι ΑΠ 1641/2004¹³⁹ και ΑΠ 43/2005¹⁴⁰ απεφάνθησαν ότι παραβιάζεται εν προκειμένω με την κύρωση του απαράδεκτου η αρχή της αναλογικότητας και έκαναν την αναίρεση του μη φυλακισθέντος κατηγορουμένου δεκτή.

Από την άλλη πλευρά πρέπει παρά αυτές τις αδυναμίες να επισημάνουμε την σταθερή στροφή τα τελευταία χρόνια και στοίχιση της νομολογίας του Αρείου Πάγου και των κατώτερων Δικαστηρίων προς τη νομολογία του ΕΔΔΑ: Πέρα από την σημαντική ΟλΑΠ 9/2002 για την εκπροσώπηση του κατηγορουμένου από συνήγορο στα κακουργήματα, για την οποία έγινε ήδη λόγος στο δικαίωμα ακρόασης, και την

¹³⁵ ΕΕΕυρΔ,1999,679

¹³⁶ Βλ.ν.3346/2005.

¹³⁷ Βλ.Μανιάτη, Υποδειγματική Δικαιοσύνη, 2002, σελ.542

¹³⁸ Ποιν Λογ 2001,833.

¹³⁹ ΝοΒ 53,750.

¹⁴⁰ ΝοΒ 53,σελ.1339.

ΟΛΑΠ 2/1999 για την σωστή εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας¹⁴¹, οφείλουμε να αναφέρουμε και τις ΑΠ 2024/2002¹⁴² και ΑΠ 2229/2002¹⁴³ που επικαλούμενες την απόφαση ΑΕΠΙ κατά Ελλάδα της 14.4.2002 κατέληξαν στη θέση ότι η προθεσμία για την άσκηση αναίρεσης κατ' ανεκκλήτων αποφάσεων αρχίζει από την καταχώριση της καθαρογραμμένης απόφασης στο σχετικό βιβλίο¹⁴⁴.

Σημαντικές τέλος είναι οι ΑΠ 660/1999¹⁴⁵ που έκρινε ότι η μη εξέταση μαρτύρων υπεράσπισης που έχει προτείνει ο κατηγορούμενος στο ακροατήριο παραβιάζει το κατοχυρωμένο στο άρθρο 6 παρ.3 στοιχ.δ' της ΕΣΔΑ δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων και η ΑΠ 435/2003¹⁴⁶ που δέχτηκε ότι η επ' ακροατηρίω ανάγνωση μαρτυρικών καταθέσεων της προδικασίας δημιουργεί απόλυτη ακυρότητα και αντίκειται το άρθρο 6 παρ.3 στοιχ.δ' της ΕΣΔΑ, αν δεν βεβαιώνεται το ανέφικτο της εμφανίσεως των μαρτύρων και η μη εναντίωση του κατηγορουμένου.¹⁴⁷

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η νομολογία μπορεί να άργησε κάπως δεδομένου ότι η Σύμβαση ισχύει στην Ελλάδα ήδη από το 1974, αλλά αποτελεί αναντίρρητη πλέον διαπίστωση¹⁴⁸ ότι τα τελευταία χρόνια στοιχίζει με γοργούς ρυθμούς τη νομολογία της στην ποινική δίκη όσον αφορά τα δικαιώματα του κατηγορουμένου. Σαφής είναι όμως και η στροφή του νομοθέτη που σταδιακά μετά το 2000 και ύστερα προσαρμόζει τη νομοθεσία προς τα πορίσματα του ΕΔΔΑ¹⁴⁹. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι στο νέο νόμο 3346/2005 ο νομοθέτης καταργεί ως προϋπόθεση του παραδεκτού για την αναίρεση την υποβολή στην εκτέλεση της ποινής, δίνοντας έτσι τέρμα στην αμφιταλαντευόμενη νομολογία του Αρείου Πάγου(βλ. πιο πάνω).

β) Διεθνείς συμφωνίες- απειλή για τα συνταγματικά δικαιώματα

Στο νέο διεθνές περιβάλλον οι διεθνείς συμφωνίες που συνάπτονται για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών εγκλημάτων με υπερχωρικό χαρακτήρα δημιουργούν ενίοτε ανησυχίες και αμφιβολίες για την κατοχύρωση των συνταγματικών ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών¹⁵⁰. Συμφωνίες όπως η Σύμβαση έκδοσης μεταξύ Η.Π.Α και Ε.Ε. και ιδίως το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης προωθούν την διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου, αλλά φαίνεται και να προσορμίζουν επικίνδυνα στα όρια ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Ειδικότερα η Σύμβαση για το Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης που τέθηκε σε ισχύ

¹⁴¹ Βλ. πιο πάνω και την αντίθετη ΑΠ 948/1997.

¹⁴² ΠοινΔικ2002,1284

¹⁴³ Ποινική Νομολογία ΑΠ 2002,Βιβλ.Ποινικής Δικαιοσύνης,2003,σελ.622.

¹⁴⁴ Αναφέρονται από τον Παπαδαμάκη, Ποινική Δικονομία,2004, σελ.31.

¹⁴⁵ ΝοΒ 47,1460.

¹⁴⁶ ΠοινΔικ 2003,870.

¹⁴⁷ Βλ. Παπαδαμάκη, οπ.,σελ.31.

¹⁴⁸ Βλ.Ε.Κρουσταλλάκη, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μοχλός ανανέωσης της νομολογίας των δικαστηρίων, ΝοΒ 48, σελ.1723 επ.

¹⁴⁹ Ν.3160/2003 και ν.3346/2005.

¹⁵⁰ Βλ.και Μυλωνόπουλο, Η αμφισβήτηση των ατομικών δικαιωμάτων στο νέο διεθνές περιβάλλον, ΝοΒ 52,σελ.769επ.

με το ν.3251/2004 γέννησε αμφιβολίες για την συνταγματικότητά του¹⁵¹ ιδίως με τα άρθρα 5 παρ. 2 και 4 του Συντάγματος για την προσωπική ελευθερία των Ελλήνων πολιτών. Οι ΑΠ 591/2005¹⁵² και η ΑΠ 2149/2005¹⁵³ απεφάνθησαν ότι το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης δεν αντίκειται στις συνταγματικές διατάξεις του άρθρου 5 παρ. 2 και 4 του Σ. ούτε στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ.

Σε κάθε περίπτωση η συνεχής διεκκυστίδα μεταξύ ενίσχυσης των ατομικών δικαιωμάτων και αντίστοιχης αποδυνάμωσής τους μέσω διεθνών συμβάσεων και συμφωνιών φαίνεται ότι θα αποτελέσει ένα από τα μείζονα θέματα της ποινικής πολιτικής και της συζήτησης της επιστήμης και της νομολογίας στο ποινικό δίκαιο στο προσεχές μέλλον.

---

¹⁵¹ Υπέρ της συνταγματικότητας Χ.Μυλωνόπουλος, Διεθνές Ποινικό Δίκαιο,1993,σελ.208 με αλλαγμένη όμως πλέον τοποθέτηση για την τήρηση της αρχής του διπλού αξιοποιήσιμου στο ΝοΒ 52, σελ,771 Ο.Τσόλκα,Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, ΠοινΧρ 2002,111. Κατά Δαγγτόγλου,Ατομικά Δικαιώματα,1991,σελ.315, Μ.Καϊάφα-Γκμπάντι, Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης: Οι ρυθμίσεις του Ν3251/2004 και το πέρας από την έκδοση στην «παράδοση», ΠοινΔικ 2004,1302.,και Ε.Συμεωνίδου-Καστανίδου,Νομομοποιητική βάση και όρια δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου,Νοβ 2003,420.

¹⁵² ΝοΒ 53,1679.

¹⁵³ Ανευρετη στην ηλεκτρ. Διευθ.=
www.dsa.gr/indexphtml?url=nomology&id=22852713&categ=

VII.Συμπεράσματα

Από την επισκόπηση της νομολογίας και της θεωρίας προκύπτει ότι η σχέση συνταγματικών δικαιωμάτων και ποινικού δικαίου χαρακτηρίζεται από αυξημένη ένταση και διαρκή ρευστότητα. Κομβικής σημασίας ρόλο στην ερμηνεία των επιμέρους συνταγματικών διατάξεων και των διατάξεων του ουσιαστικού και κυρίως ποινικού δικονομικού δικαίου διαδραματίζουν θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές, όπως η αρχή του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου, η αρχή του ουδεμίας ποινή άνευ νόμου και κυρίως η αρχή της αναλογικότητας, της οποίας το ειδικό ερμηνευτικό βάρος υπογραμμίζεται και από την συνεχώς αυξανόμενη αναφορά της στην νομολογία. Σε επίπεδο νομοθετικής πολιτικής ως χαρακτηριστικό φαινόμενο απόκλισης από τις εν λόγω αρχές επισημαίνεται η άκρατη πολλές φορές ποινικοποίηση αντικοινωνικών συμπεριφορών και προτείνεται ο εξορθολογισμός του ποινικού δικαίου στις λεγόμενες «παραβάσεις τάξεως».

Στο επίπεδο των συγκεκριμένων συνταγματικών δικαιωμάτων εμφανής είναι η σύγκρουση του ατομικού δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας με μέτρα ποινικού δικονομικού καταναγκασμού όπως η προσωρινή κράτηση. Στην επιβολή του συγκεκριμένου μέτρου πρέπει να βαρύνει η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας με τη σοβαρή συνεκτίμηση του τεκμηρίου αθωότητας. Ορατή είναι επίσης στην ημεδαπή νομολογία η σταδιακώς αυξανόμενη σημασία του δικαιώματος ακροάσεως σε συνδυασμό με την κανονιστική όσμωση με το δικαίωμα δίκαιης δίκης για τη διεύρυνση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία, με κυριότερο παράδειγμα την ενίσχυση του δικαιώματός του για αυτοπρόσωπη εμφάνιση και την εκπροσώπησή του από συνήγορο σε κακουργήματα.

Αμφίρηστο παραμένει κατά την άποψη μας το πάντα επίκαιρο θέμα της χρήσης στην ποινική δίκη αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση ατομικών δικαιωμάτων, παρά την ευδιάκριτη προτίμηση του συντακτικού νομοθέτη προς τον αποκλεισμό της χρήσης αυτής με την θέσπιση διάταξη της διάταξης του άρθρου 19 παρ.3 Συντάγματος. Σε δογματικό επίπεδο η σχέση αυτής της συνταγματικής διάταξης με αυτήν του άρθρου 177 παρ.2 ΚΠΔ παραμένει προς διερεύνηση, ενώ σε νομολογιακό επίπεδο η αρχή της αναλογικότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας μπορεί να προσφέρει σημαντική ερμηνευτική βοήθεια.

Προπαντός πρέπει να υπογραμμισθεί και να χαιρετισθεί η έστω μετά από παλινωδίες σαφής στροφή της ελληνικής νομολογίας, ιδίως του ΑΠ, προς τα πορίσματα του ΕΔΔΑ και η συχνότατη εφαρμογή του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ για το δικαίωμα δίκης σε πληθώρα αποφάσεων για τα δικαιώματα του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη. Κενά παραμένουν η μη πλήρης εφαρμογή της αρχής της ισότητας των όπλων και άλλα ειδικότερα ζητήματα. Τέλος, η διεθνοποίηση του ποινικού δικαίου και της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων φαίνεται ότι θα αποτελέσει τη νέα κονίστρα για την πάντα ενδιαφέρουσα και γεμάτη ένταση σχέση συνταγματικών δικαιωμάτων και ποινικού δικαίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αλεξιάδης, Το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ στην εθνική ποινική δίκη, Ελλην.Επιθ.Ευρ. Δικαίου, 1997, σελ.63 επ.
- Η.Αναγνωστόπουλος, Αυτοπρόσωπη εμφάνιση και δικαστική ακρόαση του κατηγορουμένου, ΝοΒ 2000, σελ.491-500.
- Ν.Ανδρουλάκης, Γενικών Ποινικών Δίκαιον, Α΄ μέρος, 1991
- του ιδίου, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 1994
- Αρμαμέντος/Σωτηρόπουλος, Προσωπικά Δεδομένα, 2005
- Ε.Βενιζέλος, Το αναθεωρητικό κεκτημένο, 2002
- Π.Δαγγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, Τόμοι Α΄ και Β΄, 1991.
- Δαλακούρας, Η αρχή της αναλογικότητας και μέτρα δικονομικού καταναγκασμού, 1998
- του ιδίου, Το αίτημα αυτοπρόσωπης εμφάνισης των διαδίκων και δη του πολιτικού ενάγοντος ενώπιον των Συμβουλίων, Υπερ. 1992, σελ.429 επ.
- Ζαχαριάδης, Περάτωση ανακρίσεως στα εγκλήματα του ν.1608/50, Υπερ.1993, σελ.124.
- Ζησιάδης, Ερμην ΚΠοινΔ, 1977
- Κακκαλής/Κουράκης/Μαγγανάς/Φαρσεδάκης, Ποινικός Κώδικας και Σύνταγμα 1975/1986, 1995
- Καμίνης, Παράνομα αποδεικτικά μέσα και συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων, 1998.
- Καρακώστας, Το δίκαιο των Μ.Μ.Ε, 1998
- Καραμπέλας, Η εξέταση του DNA για την ανακάλυψη του δράστη και τα νομικά προβλήματα, ΑρχΝ 2004, σελ.705-708.
- Καρράς, Η αρχή της δικαστικής ακροάσεως στην ποινική δίκη, 1989
- του ιδίου, Ποινικο Δικονομικό Δίκαιο, 1998
- Κρουσταλλάκης, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του Ανθρώπου μοχλός ανανέωσης της νομολογίας των δικαστηρίων, ΝοΒ 48, σελ.1723 επ.
- Α.Μάνεσης, Ατομικές ελευθερίες, 1982
- Μανιάτης, Η υποδειγματική δικαιοσύνη, 2000
- Μανιτάκης, Η διπλή όψη του δικαιώματος δικαστικής προστασίας, Δίκη 13, 738 επ.
- Μανωλεδάκης, «Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια» σε Μανωλεδάκη/Prüwitz(επιμ.) 1993, σελ.14 επ.
- του ιδίου, Το απόρρητο του ιδιωτικού βίου και η έλλογη ποινική προστασία του, Ποινική Δ/νη 2005, σελ.723-732.
- Μαργαρίτης, Δικαίωμα γνώσεως περιεχομένου εισαγγελικής προτάσεως: Από την προϊούσα αποδυνάμωση στην τελική αποστέωση, Ποινική Δ/νη 2005, σελ.68-72.
- Μιχαηλίδης -Νουάρος, Ζωντανό Δίκαιο και Φυσικό Δίκαιο, 1982.
- Μυλωνάς, Επισκόπηση της ποινικού ενδιαφέροντος νομολογίας για το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, Ποιν Λογ 2002, σελ 1622 επ.
- Μυλωνόπουλος, Η αμφισβήτηση των ατομικών δικαιωμάτων στο νέο διεθνές περιβάλλον, ΝοΒ 52, σελ.769 επ.
- του ιδίου, Ποινικό και Διοικητικό άδικο σε Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, 1997, σελ 23-39.
- Χ.Νικολαΐδης, Ανακούφιση της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ΑρχΝ 2005, σελ.632-643.

- Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία, 2004
- Σ.Περράκης, Σύνοψη Νομολογίας του Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου 1984-1985, 1987.
- Σοφουλάκης, Η χρήση βίας από τα αστυνομικά όργανα ως υλικό μέτρο άσκησης αστυνομικής εξουσίας, ΑρχΝ 2002, σελ.401-416.
- Δ.Σπινέλλης, Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, Ποιν Χρον ΛΣΤ', σελ.880 επ.
- Ε.Συμεωνίδου-Καστανίδου, Νομιμοποιητική βάση και όρια δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, ΝοΒ 2003, σελ.420 επ.
- Γ.Τσόλιας, Προς ένα σύγχρονο νομικό πλαίσιο προστασίας του απορρήτου των επικοινωνιών, Ποινική Δ/νη 2005, σελ.792-803.
- Χαραλαμπίδης, Σύνταγμα και Ποινικό δίκαιο σε Ποινικές Μελέτες του ιδίου, 1999, σελ.365-394
- του ιδίου, Παρατηρήσεις στο νέο νομοσχέδιο για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, Ποιν Δικ 2005, σελ.193-198.
- Χρυσόγονος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2002

Αλλοδαπή

- Forsthoff, Lehrbuch des Verwaltungsrechts, Allgemeiner Teil, 1973
- Haas, Der grosse Lauschangriff, NJW 2004, 3082.
- Hirsche, Der Grundsatz der Verhältnismässigkeit, 1981
- Lerche, Übermass und Verfassungsrecht, 1961
- Pradel, Les principes constitutionnels du proces penal, Cahiers du Conseil constitutionnel no 14.
- Weigend/Capitant/Wannek, Droit constitutionnel penal allemand, RSC 2005, 619-629.

ABSTRACT

CONSTITUTIONAL RIGHTS AND PENAL LAW

The following study deals with the always cutting relationship between constitutional individual rights and penal law. The tension in this relationship, although not new, remains always vivid and is linked to burning questions. In the first part of the study fundamental constitutional principals, such as the principle of the *respect of the human dignity*, the *principle of proportionality*, the *principle of no crime without a law* and the *presumption of innocence* are being examined (with emphasis on the greek jurisprudence) under the spectrum of their influence on the protection of constitutional rights, especially during the penal procedure. The study also leads to the conclusion that phenomena as the ‘over-penalization’ of some human antisocial behaviors may also contravene certain constitutional principles.

In the second part basic constitutional rights such as the right of personal freedom and the right of judicial hearing are being treated. Also permanent mistakes of the greek jurisprudence are spotted, such as its attitude to the right of *the absent defendant to be represented by an attorney in the appeal* before a second grade penal-court (efeteion).

The third part focuses on the severe and subtle problem of the use of *illegaly obtained evidence through violation of constitutional rights at a penal court*. The contradicting *approaches* are being presented and also the fluctuating greek jurisprudence, as well as some foreign courts decisions on that matter. As a conclusion comes that serious violations of constitutional rights should always lead to the exclusion of the obtained proof material, whereas other mediocre violations should be treated according to *the principle of proportionality*.

A small part is dedicated to the ambiguous role of the *press* in the penal procedure and the new invasive journalist tactics.

Last but not least, the from the European Treaty of Human Rights emanating *right to a fair trial* is being stipulated with characteristic examples from the greek jurisprudence and of some of European Court decisions concerning directly the Greek State and justice. A small reference is also made to the ongoing parallel *internalisation of penal law and individual (constitutional) rights*.

